

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

**“TƏHSİL SİSTEMİNDƏ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARINDAN
İSTİFADƏ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Hümmətov Famil Faiq

BAKİ – 2020

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ**

**“TƏHSİL SİSTEMİNDƏ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARINDAN
İSTİFADƏ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060509-Kompüter Elmləri

İxtisaslaşma: İqtisadi İnformasiya sistemləri

Qrup: 540

**Magistrant
Hümmətov Famil Faiq oğlu**

_____imza

**Elmi Rəhbər
f.r.e.n., dosent. A.İ.Məmmədova**

_____imza

**Proqram Rəhbəri
t.e.d., akad. Ə.M. Abbasov**

_____imza

**Kafedra Müdiri
t.e.d., akad. Ə.M. Abbasov**

_____imza

BAKİ – 2020

Elm andı

Mən, Hümətov Famil Faiq oğlu and içirəm ki, “Təhsil Sistemində İnformasiya Texnologiyalarından İstifadə Mexanizminin Təkmilləşdirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Aydın məsələdir ki, yalnız informasiyaların toplanmasına və həyatın həqiqi tələbatlarından qıraqda qalan təhsil şəraitində hazırki dövrün şəxsiyyətinin yaranmasında mürəkkəb xarakter daşıyır. Bu baxımdan təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadə bugünkü təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir.

Müasir dövrdə bu tələblərin nəzərə alınması analiz etmə qabiliyyətini özündə əks etdirən fəal təlim texnologiyalarına üstünlük verməyi əhəmiyyətli dərəcədə zəruri edir.

Tədqiqatın məqsədi: İstənilən tədqiqat işinin uğurla icrasında işin məqsəd və vəzifələrinin doğru formada müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Magistr dissertasiyasının məqsədi təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadə mexanizmini araşdırmaq, onların hansı üsullara dərəcə daha uğurlu nəticə əldə etmək üçün verdikləri yenilikləri müəyyən etməkdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Anket, canlı müşahidə, qruplaşdırma, statistik metodlar, onların sxematik təmsili, təhlil və müqayisəli analiz metodundan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasının əsasını təhsil sahəsində texnologiyaların rolu mövzusunda dair yazılmış ədəbiyyatlar, məqalələr, eyni zamanda bu sahədə hazırlanmış elmi çıxışlar, konkret olaraq seçilmiş təhsil mərkəzlərinin məlumatları təşkil edəcəkdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Araşdırmalardan belə nəticəyə gəlirik ki, tədqiqatın əsas məhdudiyyəti bu mövzuda Azərbaycan dilində ədəbiyyatın yetəri qədər olmamasıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Hər bir ölkənin təhsil sektorunun problemləri bir çox nəzəriyyəçi, o cümlədən Məmmədov.A.C, Soltanova.B.H, Osmanov.H.S, iqtisad elmləri doktoru, professor Fərzəliyev.M.M və başqaları tərəfindən öyrənilmişdir.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Tədqiqat işinin nəticələrindən təhsil mərkəzləri və bu sahə ilə maraqlanan şəxslər istifadə edə bilərlər.

Açar sözlər: təhsil, informasiya texnologiyaları, təhsilin inkişafı

IMPROVING THE MECHANISM OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

SUMMARY

Relevance of the research: It is clear that it is difficult to collect information only and to form a modern personality in the context of education, which is left out of the real needs of life. In this regard, the use of information technology in the education system is one of the main directions of today's education policy.

Consideration of these requirements in modern times makes it necessary to give preference to active learning technologies that reflect the ability to analyze.

Purpose of the research: In the successful implementation of any research work, it is especially important to correctly define the goals and objectives of the work. The purpose of the master's dissertation is to study the mechanism of use of information technology in the education system, to determine the innovations they give in order to achieve more successful results in the classroom.

Research methods used: Questionnaire, live observation, grouping, statistical methods, their schematic representation, analysis and comparative analysis method were used.

Research database: The basis of the research database will be written literature, articles on the role of technology in education, as well as scientific papers prepared in this field, specifically information from selected educational centers.

Limitations of the research: We conclude from the research that the main limitation of the research is the lack of literature in the Azerbaijani language on this topic.

Scientific novelty and practical results of the research: The problems of the education sector of each country have been studied by many theorists, including Mammadov A.C., Soltanova.B.H, Osmanov.H.S., Doctor of Economics, Professor Farzaliyev.M.M and others.

Areas where the results can be used: The results of the research can be used by educational centers and those interested in this field.

***Keywords:** education, information technology, education development*

**TƏHSİL SİSTEMİNDƏ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARINDAN
İSTİFADƏ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ
MÜNDƏRİCAT**

GİRİŞ.....7

**I FƏSİL. İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARININ MÜASİR TƏHSİL
SİSTEMİNDƏ TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ**

- 1.1. Problemin mahiyyəti.....11
- 1.2. Pedaqoji texnologiyalara tarixi-nəzəri baxış.....18
- 1.3. Müasir təhsil sisteminin üstün cəhətləri.....23

II FƏSİL.TƏHSİL SİSTEMİNDƏ İNFORMASIYA

TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ MEXANİZMİ

- 2.1. Təhsil sisteminin informasiya texnologiyaları əsasında təşkili.....32
- 2.2. Təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadənin yolları.....38
- 2.3. İnformasiya texnologiyalarının təhsil sistemində uyğunlaşdırılması
prinsipləri.....43

III FƏSİL. TƏHSİL SİSTEMİNİN İNKİŞAFINDA İNFORMASIYA

TEXNOLOGİYALARININ ROLU

- 3.1. Təhsildə informasiya texnologiyalarından istifadənin mahiyyəti.....52
- 3.2. İnformasiya texnologiyalarının təhsil sisteminin inkişafında oynadığı rol....58

NƏTİCƏ.....63

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....68

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Bu gün Azərbaycanın təhsil sistemində zəruri islahatların reallaşdığı bir zamanda tədrisin təkmilləşdirilməsinə və yeni tipli dərs vəsaitlərinin və dərsliklərin yenidən işlənməsinə böyük ehtiyac hiss olunur. Dünyada cərəyan edən proseslər və Azərbaycan təhsilinin Avropa təhsilinə inteqrasiyası şəraitində təhsil sistemində fəal təlim metodlarından, yeni təhsil texnologiyalarından, nəzəri biliklərdən təcrübi biliklərə keçid imkanı yaradan yeni texniki vasitələrdən istifadə olunmasını əhəmiyyətli sayırdı.

Müasir dövrün tələbləri, eləcə də cəmiyyətdə cərəyan edən sosial və ictimai proseslər şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlı xüsusi tələblər irəli sürür. Şəxsiyyəti də formalaşdıran birinci amil heç şübhəsiz təhsildir. XIX əsrdə təhsil bütün parametrləri ilə inkişaf etməkdədir. Bu inkişaf yeni texnologiyalarla paralel sürətdə irəliləyir.

Artıq müasir dövrdə təhsil sistemində tələbələrin verdiyi cavab üçün irəli sürülən şərtlərin özəyini bilik və bacarıqların mənimsənilməsinin yoxlanılması və qiymətləndirilməsi deyil, onlara öyrədilən elmi biliklərin yadda saxlanması əsas götürülür və ənənəvi təhsildə olduğu kimi təlimin praktik cəhətdən tətbiqinə şərait yaradılmır. Dərsin məzmunu, adətən daha çox nəzəri cəhətdən öyrənilir.

Ənənəvi təlimdə dərsin məzmunu dövrün tələblərinə cavab vermir və bununla yanaşı təhsil alanın öz təcrübəsi, müəyyən tələbatları, dünya görüşü, bilik və bacarıqları, eləcə də digər xüsusiyyətləri əsas götürülmür. Təhsil alanların hazırki bilikləri mənimsəməsi nəyinki onun təfəkkürünün inkişafı üçün heç bir əlavə maraq yaratmır. Bu həm də tələbənin idrak prosesini passivləşdirir, onun sərbəstlik, yaradıcılıq, müstəqillik və təşəbbüskarlıq kimi müasir dövrdə əsas tələb olunan keyfiyyətlərdən məhrum edir.

Aydın məsələdir ki, yalnız informasiyaların toplanmasına və həyatın həqiqi tələbatlarından qıraqda qalan təhsil şəraitində hazırki dövrün şəxsiyyətinin yaranmasında mürəkkəb xarakter daşıyır. Bu baxımdan təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadə bugünkü təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir.

Müasir dövrdə bu tələblərin nəzərə alınması analiz etmə qabiliyyətini özündə əks etdirən fəal təlim texnologiyalarına üstünlük verməyi əhəmiyyətli dərəcədə zəruri edir.

Tədqiqat işinin obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı təhsil sistemində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə mexanizminin tədqiqatlarından təşkil olunmuşdur. Həmin tədqiqat işində əyani üsullarla bilik və bacarıqların təkmilləşdirilməsi yolları və əyani vasitələrlə tədris materiallarının məzmununun anlaşılması üsulları hərtərəfli formada tədqiq olunmuşdur.

Magistr dissertasiyasının məqsəd. İstənilən tədqiqat işinin uğurla icrasında işin məqsəd və vəzifələrinin doğru formada müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Magistr dissertasiyasının məqsədi təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadə mexanizmini araşdırmaq, onların hansı üsullara dərəcə daha uğurlu nəticə əldə etmək üçün verdikləri yenilikləri müəyyən etməkdir.

Dissertasiya işinin vəzifələri. Yazdığımız tədqiqat işinin yerinə yetirilməsində önümüzdə duran məqsəd aşağıdakılardır:

- 1.Sözü gedən mövzu ətrafındakı müxtəlif yanaşmaları tədqiq etmək;
- 2.Mövzunun geniş izahını müxtəlif misallar və araşdırmalar əsasında vermək;
- 3.Mövcud obyektiv, elmi yanaşmalardan, nəzəriyyələrdən istifadə edərək mövzunu işləmək;
- 4.Əyani vasitələrlə informasiya texnologiyalarının təhsildə tətbiq olunma mexanizmini və onun yolları araşdırmaq;
- 5.Əyani vasitələrlə təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadə mexanizminin praktik əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqat işinin materialı və metodikası. İstənilən tədqiqat işində önümüzdə duran məqsədə uğurla nail olmaq üçün, tədqiqat işində təhlil ləvazimatları yönündə seçilən tədris məhsulların vacibliyi böyükdür. Həmin üsulla doğru nizamlanmış üsulun tətbiqi də asanlaşır. Bu tədqiqat işinin əsas xüsusiyyətini düşünəni olsaq, bu zaman tədqiqatda təhlil və eləcə də yaradıcı tətbiq etmə metodundan geniş şəkildə istifadə etmişik.

Dissertasiyanın tədqiqat metodları. Tədqiqat işi zamanı tədris prosesində təlim və təhsilin keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi üçün istifadə edilən müxtəlif təlim üsulları eləcə də təhsildə informasiya texnologiyalarının tətbiqi mexanizmi ətraflı araşdırılmışdır. Həmçinin, tətbiq olunan yeni informasiya texnologiyalarının təkmilləşdirməsi prosesi geniş müzakirə obyektinə olmuşdur.

Dissertasiyanın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Azərbaycan təhsilinin müasir və inkişaf etmiş dünya təhsil sisteminə uyğunlaşdırılması prosesi zamanı müasir təlim üsullarından istifadə etmək labüddür. Belə ki, yeni təhsil sistemində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinin xüsusiyyətlərinin və işlənmə imkanlarının təyin edilməsi istər nəzəri, istərsə də təcrübi yoldan xüsusi məzmun daşıyır. Yeni təlim vasitələrinin tədris prosesində istifadəsinin təhlil və tətbiqi üsullarının tədqiq olunması zamanı nəzəri əhəmiyyəti düşünülür. Onun praktik əhəmiyyəti isə müasir informasiya texnologiyalarının istifadə mexanizminin digər mexanizmlərdən fərqli ondan ibarətdir ki, burada yeni biliklərə və yaradıcı təfəkkürə müstəqil və sərbəst şəkildə yiyələnmə üsullarını özündə birləşdirməsi nail olmaqdır.

Tədqiqatın mənbələri. Təhsil sistemində informasiya texnologiyalarının istifadə mexanizminin öyrənilməsində fərqli üsul vəsaitlər, məqalə, Azərbaycan və xarici dillərdə nəzəri kitablardan istifadə edilmişdir. İnformasiya texnologiyalarından istifadə mexanizminin üsullarının tarixi inkişaf yönələri haqqında elmi ədəbiyyatdan əldə olunmuş məlumatlar, dilçi alimlərin tədris üsullarının düzgün seçilməsi barəsində irəli sürdükləri fikirlər, müasir dövrdə bu mövzu üzrə tədqiq olunan tədqiqatlar mövzunun əsas materialını formalaşdırır.

Tədqiqat işinin strukturu. Dissertasiya giriş hissə, üç fəsil, nəticə və istifadə olunan ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I Fəsil iki paragrafdan təşkil edilmişdir. Birinci fəsildə təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadə, eləcə də problemin mahiyyəti, pedaqoji texnologiyalara tarixi-nəzəri baxış, müasir təhsil sisteminin üstün cəhətləri və s. haqqında müfəssəl və ətraflı şəkildə bəhs edilmişdir.

II Fəsil üç paragrafdan ibarətdir. Burada təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadə mexanizmi, təhsil sisteminin informasiya texnologiyaları əsasında təşkili, təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadənin yolları və informasiya texnologiyalarının təhsil sistemində uyğunlaşdırılması prinsipləri üsulları araşdırılmışdır.

III Fəsildə iki yarım fəsil altında tədqiq edilmişdir. Bu fəsildə təhsildə informasiya texnologiyalarından istifadənin mahiyyəti və informasiya texnologiyalarının təhsil sisteminin inkişafında oynadığı rol araşdırılmışdır.

Girişdə isə mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, mövzunun işlənmə dərəcəsi, tədqiqat işinin elmi yeniliyi təyin etmiş, məqsəd və vəzifələri göstərilmiş, elmi-təcrübi əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

Tədqiqat işinin sonunda aparılmış təhlil və tətbiq üsullarının yekununda əldə edilmiş nəticələri təqdim edilir.

I FƏSİL. İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARININ MÜASİR TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. Problemin mahiyyəti

Müasir təhsil sisteminin əsas hədəfi tələbəyə bir subyekt olaraq yanaşmaqla müasir və təhsilli insanın formalaşmasını təmin etməkdir. Bu da öz növbəsində insanlardan bilik və bacarıqlarını reallaşdırmaları üçün daha yüksək şərait yaratmağı tələb edir. Bugünkü şəraitdə ölkələrdə hər hansı bir tərbiyə işinin başlıca məqsədi böyüməkdə olan nəsildə cəmiyyətə yararlı vətəndaşlıq keyfiyyətlərini təkmilləşdirməkdən ibarət olmalıdır. Ənənəvi təhsildən fərqli olaraq bu gün müasir adlandırdığımız təhsil və tədris prosesi və onun müxtəlif konsepsiyaları tələbələrin yaddaşını nəzəri faktlarla yükləməyə istiqamətlənmişdir. Müasir məktəbin isə əsas və başlıca məqsədi rəqabətə qabil, tənqidi təfəkkürə malik, öz fikir və düşüncələrini müstəqil şəkildə ifadə etməyi bacaran şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Təhsilin hərtərəfli inkişafına təkan verir. Məhz bu səbəbdəndir ki, təlim özü təhsil vasitəsilə şəxsiyyətin formalaşması prosesini daha da intensivləşdirir.

XXI əsrin təhsil və tədris prosesi təhsilin fərqli texnologiyalarla çalışması barəsində qarşısına başlıca həqiqi təlim mərkəzi və bu yöndə axtarışların mərkəzinə milli və bütün cəmiyyətə dair dəyərlərlə formalaşmış şəxsiyyətin düzgün şəkildə tərbiyə edilməsini qoyur. Pedaqogika bir elm sahəsi kimi məqsədə çatmaq üçün ilk növbədə dövlətin hərtərəfli inkişafında, cəmiyyətin humanitarlaşdırılması prosesində təhsilin prioritet rolunu əsas götürür.

Təhsilin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaqla XXI əsrdə ölkənin əsas sahələrdə olan tələbatlarını ödəmək təhsil sahəsində islahatın əsas məqsədi hesab olunur. Hazırda müasir dövrdə interaktiv təlim metodları, fəal təlim metodları, və yeni təlim texnologiyaları anlayışlarına mütəmadi olaraq rast gəlirik. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bir çox xarici beynəlxalq təşkilatlar və dövlət qurumları müəllimlər arasında interaktiv təlim metod və texnologiyalarının yayılması ilə bağlı bir çox təlimlər, seminarlar, mühazirələr, layihələr və s. həyata keçirirlər.

Bu zaman əldə edilən bu interaktiv metod, vasitə və yanaşmalar müəllimin yaradıcılığı, müstəqilliyi inkişaf etdirməklə bərabər, insan şəxsiyyətini, onun insanlara, ətraf mühitə, cəmiyyətə münasibətini, mənəvi aləmini və s. inkişaf etdirməli və zənginləşdirməlidir.

Pedaqoji biliklər qədim və qədim olduğu qədər də bəşəridir. Bu biliklər böyüməkdə olan nəslin düzgün şəkildə hazırlanması, təlim və tərbiyəsi, eləcə də digər sahələrlə bağlı insan fəaliyyətinin əsas sahəsini əhatə edir. Cəmiyyətin inkişaf etməsi yeni nəslin əvvəlki nəsillərin istehsal, yaşama aid və mənəvi təcrübəsinə yiyələnməsinə, və bir çox bilik və bacarıqların yeni nəsillərə ötürülməsi nəticəsində əsas xarakter daşımışdır. Bu halların olması insan cəmiyyətinin mövcudluğuna və inkişafına zəmin yaratmışdır [13.,s.17].

Təlim və tərbiyə bəşər cəmiyyətinin bütün dövrlərində öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır. Təsadüfi deyil ki, insan daim axtarışda olan və yeniliklər ardınca qaçan ictimai varlıq hesab olunur. Öyrənmənin və öyrətmənin müxtəlif variantları zaman-zaman inkişaf etmiş təkmilləşmişdir. İllər ötdükcə elm və texnikanın inkişafı, yeni istehsal edilən müxtəlif avadanlıqlar və s. haqqında danışdığımız sahəyə də öz təsirini göstərmişdir. Yeni texnili vasitələrin yaranması bəşəriyyətin həyatını asanlaşdırdığı kimi müxtəlif sahələrin də inkişafına təkan verir. Təhsil də bu məsələdə kənarda qalmır. XXI əsrdə təhsil sahəsinə tətbiq edilən yeniliklərin də böyük əksəriyyəti məhz yeni texnoloji vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bu da təhsilin köhnə, ənənəvi sistemdən uzaqlaşmasına, yeni, müasir standartlara cavab verən bir prosesə çevrilməsinə şərait yaradır. Artıq yeni texnologiyaların tətbiqi təhsildə məsafə və zaman anlayışını da arxa plana keçirməyə müvəffəq olub. Distant və yaxud uzaqdan idarə oluna tədris prosesi müasir təhsilin ayrılmaz bir hissəsinə çevrilməkdədir.

Bu gün yaşadığımız dünyada elm və texnologiyaların inkişafı həm müəyyən təhsil ehtiyacları yaradır, həm də təhsil inkişafı istiqamətində yeni şəraitlərə yol açır.

Belə dəyərlərin önündə heç şübhəsiz kompüter ilk cərgələrdə formalaşır.

Kompüter hərbi məqsədlər üçün mövcud olsa da, sonrakı illərdə həyatın bir sıra sahəsində istifadə olunmağa başlandı. Bu gün kompüterlər həyatımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir. Kompüterin formalaşması bir neçə mərhələdən ibarət olmuş və nəhayət 1946-cı ildə ilk kompüter dünya ictimaiyyətinə təqdim edilmişdir. Hazırda müasir dünyada kompüter texnologiyasından təhsil sahəsində də geniş şəkildə istifadə edilir. Artıq dünyanın bir sıra aparıcı ölkələri kompüterin verdiyi imkanlardan təhsil sahəsində uğurlu yararlanırlar. Dediklərimizə misal olaraq onu da qeyd edə bilərik ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında kompüterdən 1960-1970-ci illərdə geniş şəkildə istifadə edilməyə başlandı [36].

Aydın məsələdir ki, XXI əsrdə texnologiya ən geniş yayılmış və tələbat olan sahədir. Müasir dünyada kompüter texnologiyası, eləcə də internetin insanlara böyük təsiri ilə bərabər təhsilə, mədəniyyətə, incəsənətə və digər sahələrə də təsiri kifayət qədər çoxdur. Kompüter təhsilin inkişafına təsiri ilə bağlı mütəxəssis fikirləri, bu sahədə çalışan alimlərin rəylərini də müsbət qiymətləndirmək olar. Məsələ burasındadır ki, computer texnologiyalarının təhsildə geniş şəkildə tətbiqi həm təhsil alanların sayına, həm də pedaqoq-müəllimlərin sayına müsbət mənada təsir göstərə bilər. Kompüterlərin müasir həyatda oynadığı rol təhsil sisteminə də aid etdikdə nəticənin heç də fərqli olmadığını şahidi oluruq. Artıq bir çox inkişaf etmiş ölkələrin təhsil sistemini kompüterlərsiz, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarsız təsəvvür etmək mümkün deyil. Avropanın aparıcı ali məktəbləri dünyanın istənilən yerindən tələbə qəbul edir və belə olduğu halda təhsilin böyük hissəsi distant şəkildə həyata keçirilir.

Azərbaycan təhsili də son illərdə müasir dünya təhsil siyasətinə inteqrasiya xəttini götürüb və istiqamətdə inkişaf edir. Dövlət tərəfindən orta və ali məktəblərin müasir texniki vasitələrlə təmin olunmasına ciddi şəkildə yanaşılır. Bir çox məktəblər texniki vasitələrlə təchiz edilib. Lakin bütün bunların tam şəkildə reallaşmadığını da qeyd etməliyik. Daha çox ucqar kənd məktəblərinin texniki vasitələrlə təchizində müəyyən problemlər hələ də qalmaqdadır. Bütün təhsil sisteminin müasir tələblərlərə cavab verməsi üçün mütləq şəkildə təhsil ocaqları texniki vasitələrlə, əsasən də kompüterlərlə tam şəkildə təchiz edilməlidir. Bu həm

də orada təhsil alan şagirdlərin də gələcəkdə əmək bazarında öz yerlərini tutması üçün önəmlidir. Bu gün kompüterlə və ya informasiya kommunikasiya texnologiyaları ilə işləməyi bacarmayan kadrların iş tapması və yaxud perspektivli bir sahədə çalışması qeyri-mümkün görünür.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz amillər müasir təhsil sistemi üçün də keçərlidir. Lakin mütəxəssislər qeyd edirlər ki, bugünkü təhsil sisteminin daha effektiv həyata keçirilməsi üçün müəyyən şərtlər tələb olunur. Bunlardan da biri heç şübhəsiz informasiya texnologiyalarının tətbiqi məsələləridir.

Qeyd etdiyimiz kimi, bu gün istər Azərbaycan, istərsə də dünyanın təhsil sistemində kompüterlər aparıcı rola malikdirlər. Uzun illərdir ki, Azərbaycanda da kompüter texnologiyasından geniş istifadə edilir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının müasir Avropaya inteqrasiyası etməyə başlaması bu istiqamətdə də işləri xeyli gücləndirildi. Bu məsələ 2000-ci illərdə daha da sürətlənməyə başladı.

XXI əsrdə kompüter texnologiyalarının təhsildə rolu olduqca artmışdır. Həm dünya miqyasında, həm də Azərbaycanda təhsil ocaqlarının böyük əksəriyyəti kompüterlə idarə olunmağa başlanıb və ilk vasitə kimi internet və onun imkanlarından geniş istifadə edilir. Həmin sahədə də düşüncələr iki hissəyə ayrılır: internetə giriş edə bilənlər və daxil ola bilməyənlər. Bunlar arasında ciddi fərq vardır. İnternetə daxil ola bilməyən insanlar da var və onların qarşısında elə də böyük imkanlar yoxdur. İnternetə girişi olan insanların önündə böyük istiqamətlər açılır. Onlar ölkəmizdə oturmaqla dünyanın bir çox ölkələrinin tələbələri, müəllimləri ilə diskussiyaya girmək imkanı əldə edirlər.

İnternetdən qısa, yığcam və yerli məlumatların oxunması daha məqsədə uyğundur. Təbiidir ki, hər hansısa bir romanı internetdə oxumaq mümkün olmasa da, müasir dövrdə internetdə əyləncəli saytların çoxluğu, lakin maarifləndirici məlumatların azlığı internetə əyləncə vasitəsi kimi yönlərin sayını artırırsa da, burada təkcə əyləncə vasitəsi deyil, həm də ən çox yayılmış məlumat vasitəsidir. İnternet sayəsində bir çox məlumatların əlçatanlığı təmin edilib. Artıq

vaxt itkisi və ya enerji sərf edərək uzaq məsafələrin qət edilməsinə də ehtiyac qalmır. Metodik və tədris materialları da internet vasitəsi ilə əldə olunur.

Onlayn şəkildə yerləşdirilən dərs vəsaitləri təhsil alan hər bir kəsin əsas ehtiyac duyduğu amil olduğundan müasir təhsil prosesi bu məsələni asan şəkildə həll etmiş olur. Hər bir atılan addım təhsilin inkişafına və yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanmasına istiqamətlənib.

Pedaqogika elminin əsas predmeti insandır. İnsan tarixən öyrənməyə və öyrəndiklərini öyrətməyə meyilli olmuşdur. Bu səbəbdən də insanın öyrənmək tələbatı artıqca pedaqogika elminin təsir dairəsi də genişlənmişdir. Bu baxımdan insanın inkişafı ilə pedaqogika elminin inkişafı vəhdət təşkil edir. Bütün həyata keçirilən proseslər şəxsin ömür boyu bir şəxsiyyət olaraq inkişafına təkan yaradır. İnsanlar həm biofiziki, həm də psixoloji varlıq hesab olunduğu üçün onların inkişafı iqtisadi, siyasi, intellektual, psixoloji və digər dəlillərin birgə təsiri altında baş verir. Ümumiyyətlə, fərdin cəmiyyətdəki mövqeyinin yaxınlaşması çoxşaxəli hadisədir. İctimaiyyətlə əlaqələr sistemində daha fəal iştirak etdikcə, ictimai həyatı ilə gündəlik əlaqələri daha da dərinləşir. Müəyyən təcrübə və vərdislərə yiyələnir. Yəni fərd cəmiyyətə uyğunlaşır və ictimailəşir. Bundan əlavə, bir insan gündəlik həyatın müxtəlif sahələrinə nüfuz etdikcə nisbi sərbəstlik əldə edir, başqa sözlə fərdiləşir. İnkişafın bu istiqamətində şəxsiyyətin özünəməxsus metod, daxili dünyası, düşüncə xüsusiyyətləri, bənzərsiz həyat və fəaliyyət yolu müəyyənləşdirilir. Ümumiyyətlə, fərdin cəmiyyətdəki mövqeyinin yaxşılaşması çoxşaxəli hadisədir. İctimai münasibətlər sistemində daha fəal iştirak etdikcə, onun ictimai həyatla gündəlik əlaqələri daha da dərinləşir. Müəyyən təcrübə, vərdiş və adətlərə yiyələnir. Yəni fərd cəmiyyətə uyğunlaşır və ictimailəşir.

Təhsilin bir insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında rolu və xidməti əvəzsizdir. Təlimin və təhsilin başlıca məqsədi də məhz

XXI əsrdə bütün sahələrdə olduğu kimi təhsildə də tələblər dəyişmiş və demək olar ki, daha da mürəkkəbləşmişdir. Artıq qloballaşan dünya, müxtəlif millətlərin biri-birilə qarşılıqlı əlaqəsi, ayrı-ayrı elm sahələrinin sürətli inkişafı təhsil sahəsində də yeni perspektivlər açmışdır. Artıq mütəxəssislər pedaqogika

elmini də müasir dünya ilə ayaqlaşmalı olduğunu və bunun üçün müxtəlif islahatlara ehtiyac duyulduğunu vurğulayırlar.

Bu gün müasir təhsil sisteminin tətbiq olunması, onun fəaliyyət imkanlarının formalaşdırılması barədə yürüdülmə fikirlər, ilk növbədə isə, təhsilə yanaşmanı dəyişmiş və bir sıra yeni tələblərin yerinə yetirilməsini qarşıya məqsəd kimi qoymuşdur.

Tarixən təhsilin inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşmasına xidmət etmişdir. Mədəniyyətin, elm və texnikanın, eyni zamanda da tarixi varisliyin təmin edilməsi pedaqogika elminin əsas məqsədlərindən hesab edilir. Bura şəxsiyyət maraqlarının cəmiyyətin tələblərinə uyğunlaşdırmasını da əlavə edə bilərik. Pedaqogika elminin tarixinə nəzər saldıqda aydın olur ki, inkişaf etmiş və formalaşmış insan hər şeydən öncə öz dövrünün tələblərinə uyğunlaşmalı və bir növ cəmiyyətin tərbiyələndiricisi funksiyasını həyata keçirməyi bacarmalıdır. Müxtəlif tarixi dövrlər ərzində şərtlər, tələblər dəyişsə də təhsilin qarşısında duran vəzifələr və məqsədlər demək olar ki, dəyişməmişdir. İstənilən şəraitdə təhsilin başlıca məqsədi savadlı, tərbiyəli və cəmiyyət üçün yararlı olan şəxsiyyətin və ya şəxsiyyətlərin yetişdirilməsi olmuşdur. Bu məsələdə pedaqoji proses aparıcı yer tutur. Pedaqoji proses deyildiyi zaman təhsil, təlim və tərbiyənin birgə vəhdəti nəzərdə tutulur. Hər üç amil digər şərtlərlə birgə fəaliyyət göstərməli və artan xətt üzrə inkişaf etməlidir. Pedaqoji proses ictimai cəmiyyətin meydana gəlməsi və təkmilləşməsiylə eyni vaxtda formalaşmışdır. İnsanların şəxsi tələbatlarına uyğun formada pedaqoji hadisənin predmeti, təşkil edilməsi formaları, üsul və hadisələri dəyişərək inkişaf etmişdir. Ümumiyyətlə, ictimai-iqtisadi formanın, yəni istehsal metodunun və istehsalat kommunikasiyalarının dəyişməsi ilə pedaqoji hadisənin özünəməxsus formalarının, üsullarının dəyişməsi və inkişaf etməsi onun tarixi məzmun daşdığını göstərir. Pedaqoji hadisə bəşər cəmiyyətinin hər bir mərhələləsinin əsas yönlərindən biri olmuşdur [13., s.32].

Pedaqoji proses pedaqogikanın özü ilə bərabər inkişaf xətti keçmişdir. Təhsildə olduğu kimi, pedaqoji prosesin özündə də tarixin müxtəlif mərhələlərində tələblər müxtəlif olmuşdur.

Dərk etmə mövzusu təlim-tədris prosesində dərk etmənin aktivliklərin qanuna uyğun formada olmalarını təyin etməyə və pedaqoji işin formalarını işləməyə imkan yaradır. Zərurətlər, məzmunca, spesifik, təkamül və müxtəlif təsirlər, əks münasibətlərin birgəliyi və s. barəsində dərin fəlsəfi fikirlər pedaqogikanın üsulu əsasını yaratmışdır [26., s. 21].

İstənilən zəruri hal pedaqogika elmi üçün actual mövzu xarakteri daşıyır. Bir elm sahəsi olaraq pedaqogikanın inkişafı da qarşıya çıxan müxtəlif problemlərin həlli sayəsində mümkün olur. Bu həll prosesi həm mərhələli, həm də birbaşa tətbiq edilir. Müxtəlif mütəxəssislər bu gün üçün aktual sayılan məsələlərin həllini müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə həll etməyə çalışırlar. Bu da təhsil və tədris prosesinin daha da inkişaf etməsinə təkan verir.

Pedaqogika daim inkişafda olan elm sahələrindən biri hesab edilir. Hər dövrün öz tələblərinə uyğun şəkildə baş verən yeniliklər pedaqogikada da öz əksini tapır. Müasir dövrü əvvəli zamanlarla müqayisə etdikdə aradan olan fərqi açıq-aşkar sezmək olur. Pedaqoji cəhətdən də bu fərqlilik hiss olunur. Görülən işlər məhz dövrün tələbləri ilə uzlaşdırılaraq həyata keçirilir. Pedaqoji yeniliklərin hər biri zərurətdən yarandığı üçün öz dövründə aktuallığını qoruyub saxlayır. Lakin zaman keçdikcə tələblər dəyişir və bir zaman təhsil və təlim prosesində yenilik sayılan müəyyən məsələlər artıq öz aktuallığını itirməyə başlayır.

Pedaqogika, təhsil, təlim və tərbiyə, eləcə də bunları özündə ümumləşdirən pedaqoji prosesin tarixi onun gələcək inkişaf şərtlərini də müəyyən edir. Tarixə nəzər saldıqda aydın olur ki, pedaqogikanın bir elm kimi keçmişi biri-biri ilə bağlı şəkildə inkişaf etmiş və bugünkü səviyyəsinə yüksəlmişdir. Şübhəsizdir ki, yaxın gələcəkdə də pedaqogika elmi öz qarşısına yeni tələblər, şərtlər qoyacaq. Lakin əsas məqsəd və vəzifə uzun əsrlər boyu dəyişməz qaldığı kimi, gələcəkdə də dəyişməyəcəkdir. Pedaqogika bəşəriyyətə və onun gələcəyinə xidmət edən əsas elm sahələrindən biridir.

İstər orta ümumtəhsil məktəblərində, istərsə də ali məktəblərdə pedaqogika bir elm kimi tədris olunur, bu sahədə alimlər, mütəxəssislər yetişir. Hər bir elm sahəsində olduğu kimi pedaqogikada da yeni nəzəriyyələr, baxışlar meydana gəlir.

Bu nəzəriyyələrin hər biri praktik təcrübəyə əsaslandığı kimi, tarixə də əsaslanır. Bu gün meydana gələn ən müasir elmi fikirlərin, kəşflərin əsasında tarixi təcrübə dayanır. Tarixi təcrübəyə əsaslanaraq gələcəkdə pedaqogikanın bir elm sahəsinə kimi hansı xətlə inkişaf edəcəyini də proqnozlaşdırmaq mümkündür. Bu gün əsas tələb informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tədris prosesində tətbiqini tələb edir. Hər bir ölkə öz təhsil sistemini müasirləşdirməyə çalışırsa ilk növbədə yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələni prioritet kimi saxlayır və təhsil siyasətini də buna uyğun şəkildə qurur.

Təhsil sisteminin tarixi inkişaf mərhələsində artıq yeni səhifə açılmışdır. Bu da müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqidir. İnformasiya texnologiyalarının tətbiqi elm və texnikanın inkişafı ilə parallel şəkildə daha da genişlənir. Müxtəlif sahələrdə olduğu kimi təhsilin də inkişafında informasiya texnologiyalarının tətbiqi vacib amilə çevrilmişdir.

1.2. Pedaqoji texnologiyalara tarixi-nəzəri baxış

Pedaqogikanın ayrıca bir elm kimi tədqiq olunması fikri ötən əsrin 20-30-cu illərində yayılmağa başladı. Bir çox elmlər adamları pedaqogikanın digər elmlərlə eyni statusda olmasını iddia etsələr də, hələ də buna qarşı olanlar az deyildi. Lakin illər ötdükcə pedaqogika bir elm kimi daha sürətlə inkişaf edirdi. Və bu inkişafın məntiqi nəticəsi olaraq XX əsrin ortalarına yaxın pedaqogika özünü tam müstəqil bir elm kimi sübut etdi. Nəzəri təlim problemlərinin intensiv şəkildə həlli metodikanın formalaşması, üsulu məsələlər üzrə bir neçə tədqiqatın nəticələri pedaqogikanın azad bir elm kimi öz hüquqlarını formalaşdırmağa yaradırdı ki, bu da Ötən əsrin 30-40-cı illərində bu elmin yaranması bir elm formasında təsdiq olundu [13.,s.18]. Pedaqogikanın tarixi inkişaf mərhələsində ayrıca bir elm sahəsi kimi qəbul edilməsinin əsas səbəbi özünün xüsusi tədqiqat obyektinə malik olması əsas götürülür. Hər bir müstəqil elm sahəsinin ayrıca tədqiqat obyektinin olması ilə yanaşı, həmin obyektə uyğun

anlayışlar sisteminin olması da vacib elementlərdən biridir. Elmin öz problemlərini uyğun formada həll etməsi onun başqa elmlərin əlaqələnməsində, qarşılıqlı əlaqələrindən çox asılıdır. Bu gün məhdud elm sahəsinin olmaması aydın məsələdir. Pedaqogika elmi də bu formadadır. Pedaqogika öz problemlərini həll edərkən insan barəsində bir çox elm sahələrinin xüsusiyyətlərindən istifadə edir. Bu elmin digər elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsi bu elm yönündə tədqiqatların tam, dolğun, hər hətərəfli və dərin olmasını yaradır [26., s.20].

Tərbiyə mövzusu dedikdə, insan cəmiyyəti yaranan gündən insanlar əsas məsələlərdən biri olmuşdur. İbtidai icma insanların yaranma dövründə nə məktəb, nə də, hər hansı da bir təhsil sistemi mövcud deyildir. İnsanlar hamısı bir yerdə təyin olunan mağaralara cəmləşir, ovçuluqla məşğul olur və əsas ehtiyaclarını bu yolla ödəməyə səy göstərirlər. Əslində təlimin ilk rüşeymləri də məhz bu dövrlərdə yaranmağa başlamışdır. Həmin dövr üçün aktual olan ovçuluq və yığıcılığın gənc nəsə öyrədilməsi prosesi təlim prosesinin ibtidai forması hesab edilir. İbtidai icma quruluşu dövründə peşəkar ovçulara, yığıcılara ehtiyac hiss olunduğu zaman əvvəlki nəsillərin bilik və bacarığından, təcrübəsindən yararlanmaq və bunun nəticəsində formalaşmaqda olan gənc nəsildə ovçuların, yığıcıların və həmin dövr üçün lazım olan digər sahələrin peşəkarları da yaranmağa başlamışdır. Əslində müasir dövrü də ibtidai icma quruluşu ilə müqayisə etdikdə təlimin məqsədinin dəyişmədiyinin şahidi oluruq. Hər bir dövrdə cəmiyyətin kimlərə və hansı sahələr üzrə ehtiyacı olursa, təhsil və təlim də məhz o istiqamətdə inkişaf etməyə başlayır və cəmiyyətin tələbatını qarşılamağa çalışır.

Zaman keçdikcə bu sahədə bilik və bacarıqlar inkişaf etməyə başlayır. Məktəblərin sayı artırdı. Burada dünyəvi və dini elmlər öyrədilirdi. Qədim dövr də Çində, Yunanıstanda, Hindistanda, Romada təhsil sahəsində sahəsində olduqca böyük uğurlar əldə edildi. Bütün bunlar o dövr üçün böyük nailiyyət hesab edilirdi. Bu nailiyyətlərin böyük əksəriyyəti təhsilə verilən önəmin qarşılığında baş verirdi. Həmin dövr üçün gərəkli olan filosofların, döyüşçülərin yetişdirilməsi məhz təhsilin önəmini daha da artırırdı.

XIX əsrin ortalarından başlayaraq təhsildə bir növ inkişaf modelləri yaranmağa başlayırdı. Bu artıq onu göstərirdi ki, təhsil vasitəsilə insanları düzgün istiqamətləndirir və peşəkar fəaliyyətə hazırlayırlar. Bu dövrdə yaranan təhsili müasir təhsil sisteminin sələfi adlandırmaq olar. Artıq təhsil orta əsr formasından çıxır, müəyyən sahələrə ayrılır və yüksək xətlə inkişaf etməyə başlayırdı. Təhsildə yaranan cərəyanlar, pedaqoq və mütəxəssislərin artması, pedaqogikanın ayrıca bir elm sahəsi kimi təşəkkül tapması da məhz bu dövrə təsəvvür edirdi. Əsasən Avropanın Fransa, Almaniya, İngiltərə, İtaliya kimi ölkələrində təhsillə bağlı bir sıra vacib qərarlar qəbul edilir, yeni təhsil ocaqları yaranırdı. Tarix, coğrafiya, fəlsəfə, astronomiya, riyaziyyat kimi elm sahələri təhsildə önəmli yer tutmağa başlamışdır.

XIX əsrdə Azərbaycan təhsilinə ciddi şəkildə Rusiya imperiyasının təhsil siyasəti təsir göstərirdi. O vaxta qədər Azərbaycanda daha çox dini təhsilə önəm verilir və dünyəvi elmlər də bunun fonunda tədris olunurdu.

Azərbaycan Çar Rusiyasının tərkibində olduğu üçün Azərbaycan türkcəsini bilən məmurlara böyük ehtiyac var idi. Bu səbəbdən də Bakı, Naxçıvan, Lənkəran, və digər şəhərlərdə rus dili fənnini keçən məktəblərin də sayı xeyli artdı. Məsələn, məşhur dramaturq Mirzə Fətəli Axundov 1830-cu ildə Şəkidə fəaliyyət göstərən rus-tatar orta məktəbində oxumuş, böyük filosof Bakıxanov Bakıda yenidən açılmış məktəbdə təhsilə yiyələnmişdir.

XIX əsrdə Azərbaycanda müasir məktəblərin açılması və bu cür şəxsiyyətlərin yetişməsi onu göstərir ki, həqiqətəndə bu məktəblərin fəaliyyəti xalqın maariflənməsinə böyük yardım göstərmişdir. Onların böyük əksəriyyəti məhz Rusiya şəhərlərində təhsil alaraq Azərbaycana qayıdır, burada maarif sayəsində ciddi və əməli işlər görməyə çalışırdılar. Azərbaycan tarixinə maarifçilər hərəkatı kimi daxil olan prosesin öz də məhz yüksək təhsilə malik yuxarıda qeyd etdiyimiz şəxsiyyətlər sayəsində mümkün olmuşdur.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra təhsil sistemində də ciddi irəliləyişlərin şahidi oluruq. Dövlət səviyyəsində mütəffiq respublikalarda təhsilə ciddi önəm verildiyindən Azərbaycanda da təhsil sürətlə inkişaf etməyə

başladı. Artıq təhsil məcburi xarakter daşıyırdı və hər kəsin ən azı orta təhsilli olması şərt idi.

Bu gün müasir dünyada hər bir dövlətin özünəməxsus və konkret əsaslara malik təhsil siyasəti mövcuddur. 70 il ərzində sovet dövlətlərinin tərkibində inzibati amirlik üsulu hökm sürmüşdür ki, Azərbaycanda da məhz bu system tətbiq edilmişdir. Bu gün isə demokratik ənənələrə söykənən azad dövlətimizin özünəməxsus təhsili, təlimi və təhsil məzmunu vardır. Ölkədə məktəblərin yenidən yaradılması ilə bağlı ölkəmizdə təhsil qanunu və icraatlar qəbul edilib və təhsil siyasəti buna uyğun şəkildə həyata keçirilir. Bir sıra müasir pedaqoji nəzəriyyələr və teoriyalar tarixi inkişaf nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Bu səbəbdən də tarixsiz nəzəriyyə olmadığı kimi, nəzəriyyəsiz də təcrübə yoxdur. Təhsilin inkişafı göstərir ki, yalnız bu günlə yaşamaq mümkün deyil. Gələcəyi daha yaxşı və düzgün dərk etmək və qiymətləndirmək, bunun müqabilində də keçmişi dərinlən öyrənmək lazımdır. Tarixin özü belə müasir zamanla sıx şəkildə bağlıdır.

Ənənəvi təhsil bir çox komponentlərinə görə müasir təhsildən geri qalır. Ənənəvi təhsildə daha çox fakt və hadisələri əzbərləməyə önəm verilirdisə, müasir məktəblərin başlıca məqsədi tamam başqadır. Burada rəqabətə davamlı, məntiqi düşüncə qabiliyyəti olan, müasir bilik və bacarıqlarla zənginləşməsinə xüsusi önəm verilir.

Müasir təlim metodları informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə daha da genişlənir və öz təsir imkanını xeyli artırır. Üsulun əsas məzmunu təhsil alanın qazandıqları biliklərin icrasında onlara nə qədər lazım olduğunu göstərməkdən ibarətdir. Tədris zamanı təhsil alanın üçün əsas vacib üsul, həqiqi həyat problemlərinin həlli istiqamətində lazımı bilik və bacarıqlar, gələcəkdə uğur əldə etməsi üçün lazımlı olan vərdislər formalaşdırılır və öyrətilir. Müəllim yeni məlumatların alınma mənbəyini göstərir və bu məlumatdan necə axtarmağın mümkün olduğunu qeyd olunur, uşağı yönləndirə bilir. Layihələr üsulundan tələbələr fərdi, cütlər və qrup formasında təyin olunan zaman ərzində müstəqil fəaliyyət göstərməyə çalışırlar. Məqsəd hər hansı bir problemin həll edilməsinə istiqamətləndirilir. Problemin həllində fərqli təlim üsulları və vasitələri

tətbiq edilməklə birgə olaraq, eyni zamanda muxtəlif elm sahələrinin, texnika sahəsində sınaqdan çıxmış biliklərdən əlaqəli formada istifadə edilməsi məsələləri nəzərdə tutulur.

Pedaqogika elminin tarixi inkişafına nəzər saldıqda görürük ki, onu bir sıra nəzəri və texnoloji əsasları mövcuddur ki, pedaqogika bir elm sahəsi olaraq məhz bu əsaslar üzərində dəyişir və inkişaf edir. Firəduun İbrahimov və Rüfət Hüseynzadənin həmmüəllifi olduqları “Pedaqogika” dərsliyində 3 əsas nəzəri və texnoloji əsaslar göstərilmişdir [13.,s.19].

Təlimin nəzəri funksiyaları dedikdə təsviredici və izahedici, diaqnostik və proqnostik səviyyələr başa düşülür. Təsviredici və izahedici səviyyə özündən əvvəlki və qabaqcıl təcrübəni öyrənməyə əsaslanır. Bu səviyyədə pedaqogikanın tarixi inkişafına nəzər salınır və müasir qabaqcıl təcrübə öyrənilir. Bununla istənilən ölkənin təhsil sistemi dayanıqlı inkişafı təmin edir. Diaqnostik təcrübə isə pedaqoji hadisələrin hazırkı durumunu, təhsil sistemində çalışanların səmərəli və düzgün fəaliyyətini düşünülür.

Pedaqogikanın texniki məzmunu üç səviyyədə icra olunur:

1. Layihə səviyyəsi;
2. Dəyişdirici səviyyə;
3. Refleksiv və korrekativ səviyyə [13.,s.20-21].

Pedaqogika elmini öyrənmək, onu daha dərindən mənimsəmək üçün bu elm sahəsinin tarixi inkişaf dövrünü izləmək, keçdiyi mərhələlərə nəzər salmaq vacibdir. Pedaqogika elmi nə ilə məşğul olur? Nəyi və necə öyrədir suallarına cavab tapmaq üçün mütəxəssislər məhz tarixilik, inkişaf və təkmilləşmə prosesini öyrənməyi əsas amil hesab edirlər. Bu amillərin öyrənilməsi pedaqoqların daha səmərəli və peşəkar fəaliyyətinin əsasını təşkil edir.

Bir çox elm sahələri kimi pedaqogika da cəmiyyətin müəyyən tələbatlarından doğmuşdur. Bu elm sahəsi cəmiyyətdə formalaşmaqda olan nəslin ictimai münasibətlərə cəlb olunmaq və onu inkişaf etdirmək fəaliyyəti üçün effektiv şəkildə hazırlanmasına olan tələbat nəticəsində meydana gəlmişdir. Tərbiyə öz mövcudluğu ilə insan cəmiyyətinin əmələ gəlməsi yönündə formalaşdığı halda,

pedaqogika müasir elm olaraq daha sonralar, cəmiyyətə məxsus uzun əsrlərə əsaslanan təcrübədən toplanmış, ümumiləşdirərək onun gələcəkdəki inkişafına yeni təkan verərək yeni nəslin icrası çox məqsədəuyğun və planlı hazırlığını təmin etmək üçün təlim-tərbiyə təşkilatının meydana gəlməsi ilə əlaqədar formalaşmışdır [26.,s.8].

Yarandığı ilk dövrlərdə pedaqogika da fəlsəfənin tərkib hissəsi kimi formalaşmış, inkişaf etmiş və zaman keçdikcə özü müstəqil elm sahəsi kimi ayrılaraq daha da təkmilləşmişdir.

Pedaqoji ünsiyyət, pedaqoji hadisə iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsini ifadə edən peşəkar bir ünsiyyət olmaqla, pedaqoji fəaliyyətin çox çətin bir sahəsidir. Bir çox müəllim yalnız tələbələrle ünsiyyəti çətinləşdirir və bu sahədə ciddi səhvlərə yol verir. Bu səhvlər iş keyfiyyətinə və sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Düzgün istiqamətdə pedaqoji ünsiyyətin yaranması, pedaqoji ünsiyyətin əsasını, quruluşunu, formasını, şərtlərini yaxşı başa düşməyinizdən asılıdır.

1.3. Müasir təhsil sisteminin üstün cəhətləri

Bu gün dilimizdə əlaqəli üsullar, fəal təlim üsulları, təlim texnikaları kimi terminlər tez-tez işlədilir. Bir sıra ümumdünya təşkilatlar, milli və xarici təşkilatlar, müasir təlim üsul və texnikalarının təbliği müəllimlər arasında uzun müddətdir ki, seminarlar, mühazirələr, layihələr həyata keçirirlər. Təhsil sisteminə yeni metod, vasitə və yanaşmalarla müstəqilliyi inkişaf etdirməklə, insan şəxsiyyətini, onun cəmiyyətə, ətraf mühitə münasibəti, daxili aləmi və s. daha da təkimilləşir və zənginləşir.

“İnteraktiv” sözü ingilis dilindən ana dilimizə keçib. Digər dillərdə də bir termin olaraq məhz bu cür işlədilir. Müasir təhsil sistemində “interaktiv pedaqogika”, “interaktiv təlim”, “interaktiv” təlim metodları” kimi ifadələr tez-tez işlədilir.

“İnteraktiv pedaqogika” anlayışını birinci dəfə 1975-ci ildə Almaniyalı alim Hans Frits işlətməmişdir. Onun tədqiqatlarının əsas məqsədi interaktiv prosesi və bu prosesin iştirakçılarının davranış nümunəsini dəyişdirmək və daha yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir. O, əlaqəli üsullar barəsində əlaqəli tərbiyəvi hadisə ifadə edir. Yəni, alimlərə əsasən təlimdə əlaqəliliyi fasilitator və şagirdlərin əməkdaşlıq xüsusiyyəti olaraq şərh etmək mümkündür. İnter - ingilis dilində “Enter”, qarşılıq və s. məzmununu daşıyır. Üsul kimi əlaqəlilik təlim-tədris hadisəsində fasilitator və şagirdlər arasında işin gedişatından - mövzu, izah, dialoqdan eyni anda meydana çıxan yanaşma tərz, izah və s.-nin olmasıdır [24., s.35-36].

Tədqiqatçıların fikirlərinə görə, bu üsul əvvəlcədən planlaşdırılmır. Bu hadisənin gedişatı zamanı ortaya çıxan bu məqama tələbənin müstəqilliyinə müdaxilə olunmaması üçün əlavə təsirlər göstərilir. Təlim prosesində təşkilatçılıq, hesablamaçı, məsləhətçi, vasitəçi funksiyasını müəllim-pedaqog yerinə yetirir. Təhsil alanların işlərinə müdaxilə etmədən problemlər qaldırılır və bu problemlərə uyğun şəkildə çıxış yolları tapılır. Bu işdə əsas məsuliyyət müəllimin üzərinə düşür. Müəllim qabardılan problemi elmi tərəfdən izah edir və tələbələrdə yaranan suallara aydınlıq gətirir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələdə əsas rol müəllim oynasa da, auditoriyada olan tələbələrin də fikir və ideyaları dinlənilir. Fikir mübadiləsi aparıldıqdan sonra müəyyən nəticələr əldə edilir və ideyalar yenilənir. Bununla da auditoriyada olan psixoloji mühit tamamilə dəyişir və ən zəif və dərs prosesində qeyri-fəal olan tələbələr belə müzakirələrə fəal şəkildə qoşulurlar.

Təlim prosesində verilən hər bir tapşırığın həlli vasitəsilə idraki və mədəni tədqiqatçılıq taktikaları dəyişir, təkmilləşir. Fəal təlim məcbur edir ki, hər bir təhsil alan müvəffəqiyyət formulunu özü müəyyən etsin və qursun. Beləliklə, təlim prosesində tələbələrin bir-biriləri ilə əməkdaşlığı daha intensiv olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, interaktiv təlim metodlarından daima istifadə etmək onun təsir gücünə də təsir göstərmiş olur. Bir çox hallarda təlimin təsir gücü azalır. Təlim prosesində üsul və texnikalar qarşıya qoyulan hədəf və mövcud vəziyyətdən

asılı formada seçilməli və proses buna uyğun şəkildə qurulmalıdır. Başlıca məqsəd ondan ibarətdir ki, təlim prosesi tələbələri inkişaf etdirsən və onlarda dərk etmək, düşünmək, müstəqil şəkildə mülahizə yürütmək, bacarıqlarını inkişaf etdirsən, onlarda kommunikasiya, öz problemlərini aradan qaldırma qabiliyyəti yaradılsın.

Əlaqəli təlim tələbələrə bilik ötürmə hadisəsində həm də onları iradi, əxlaqi, əqli, mədəni, ekoloji, iqtisadi və başqa istiqamətdə qiymətlər yönündə inkişaf etdirilərək formalaşdırılır. Yuxarıda göstərilən şərtlər müasir təhsilin məzmununu metod və texnologiyalara uyğun yeniləməyi vacib edir. Tədrisdəki yeniliklərdən biri də müəllimlikdə pedaqogikanın daha da inkişaf etdirilməsidir.

Azərbaycanda bu anlayış XX əsrdən işlənməyə başlamışdır. “Fəal” sözü ifadə etdiyi ilkin mənasında olduğu sönündə “hərəkətdə”, “daha çalışqan”, “təsirli” anlamına gəlir. Fəal təlimin əlaqəli təlim üsulları ilə yaxınlığı onların əsasından irəli gəlir. Pedaqogika texnoloji təlim prosesinə və prosesin həyata keçirilməsinə yeni baxış kimi qiymətləndirilir.

Təlim hadisəsi əvvəlki dövrlərdə keçirilən təlimdən fərqli olaraq ən yuxarı həddə idarə olunan hadisə olmalıdır. Bir zaman təlim texnoloji təlimdə texniki üsullardan istifadə kimi anlaşıldı. Mütəxəssislər düşünür ki, texnikadan istifadə daha çox məlumat vermək üçün yardımçı xarakteri daşıyır.

Pedaqoqlar gələcəkdə müəllim və məktəbin koməyi olmadan öyrədici (təlimedici) sistemlərdən azad şəkildə istifadə ediləcəyini təyin etdirilər. Keçən əsrin ortalarından etibarən alimlərin əsas tədqiqatları başqa yöndə götürdü. Yekun təlim texnikası və texnologiyası deyil, təlim texnikası və texnologizasiyası etibarlılığı elmi dövriyyəyə aid edilir. Təyin edilmiş təlim, ardınca kompüter elmləri, kibernetika və bu sinifdən gələn yanaşma, tədris hadisəsini texnologiya şəklində başa düşmək məsələsi idi. Təlim tədbiri geniş tərkibli bir sistem olaraq görülürdü. Məqsədlərdən tutmuş nəticələrin idarə edilməsinə qədər hər şey daxil idi.

Mütəxəssislər və müəllimlərin özləri də tədris texnikası ideyasına birmənalı münasibət göstərmirlər. Pedaqoqun işi hələ də düzəldilməmiş əl əməyidir. Əksər

müəllimlər belə olmalı olduğunu düşünürlər, çünki yalnız canlı insan oxumaqla dərs verə bilər. Bununla birlikdə təlim texnologiyasının inkişafı nümayiş etdirilir. Bu vəziyyətdə hər hansı bir fənn öyrətməklə texnoloji bir hadisə reallaşdırmaq mümkündür.

Texnologiya üzrə peşəkarlar "Texnoloji proqramlar" adlı təlim planları hazırlayıb və təhsil sisteminin yeni metod və üsullarla keçirilməsinə öz töhfələrini veriblər.

Müəllimlərin böyük əksəriyyəti müxtəlif paketlər və planlarla işləyən zaman məsləhətçi formasını icra edirlər. Lakin başa düşmək vacibdir ki, əksər müəllimlər metodistlərin onlar üçün hazırladığı üsuldakı işləmələrdə, dərs planlarından həvəslə istifadə edirlər. Köhnə əmək təcrübələrindən azad olan bir müəllim, şagirdlərin inkişafı üçün sözün əsl mənasında təlim prosesi adlanan bir işlə məşğuldur.

Bu vəziyyətdə şəxsiyyət, yaradıcılıq və formalaşma nisbəti məsələsi həqiqətən adi bir məsələ deyil, ancaq həll edilməlidir.

Başqa sözlə, pedaqoji texnika əvvəlcədən verilən xüsusiyyətlər üzrə elektron forma təhsili üçün hazırlanmış əsas, tədqiq edilmiş hadisələr deməkdir.

Bundan əlavə, praktik cəhətdən pedaqoji texnika müəllimin istənilən texnoloji istiqamətdə inkişaf etdirdiyi metodlar sistemini və nəhayət, tərbiyə işinin metodikasını və metodlarını ifadə edə bilər.

Əvvəlcə qeyd etməliyik ki, "interaktiv" anlayışı digər dillər də daxil olmaqla ingilis dilindən dilimizə keçmişdir. Hal-hazırda tez-tez "əlaqəli pedaqogika", "əlaqəli tədris", "əlaqəli tədris metodları" və ya kollektiv olaraq "əlaqəli metodlar" ifadələrinə rast gəlirik.

Bu məzmun olaraq ortaya çıxan "əlaqəli pedaqogika" ifadəsi

ilk dəfə Alman tədqiqatçısı Hans Fritz tərəfindən istifadə edilmişdir. Hunts Fritz termini elmə 1975-ci ildə təqdim etdi. Tədqiqatlarında əlaqəli bir hadisənin məqsədi həmin hadisədə iştirak edənlərin davranışlarını dəyişdirmək və yaxşılaşdırmaqdır. O, əlaqəli metodlar barəsində valideynlik metodları kimi

danışır. Alimin fikrincə, təlimdə əlaqə müəllim və tələbənin qarşılıqlı əlaqəsi - əməkdaşlıq etmək qabiliyyəti kimi izah olunur.

Bir metod şəklində əlaqə prosesi tədris metodunda müəllimlə tələbə arasındakı iş gedişatından - mövzu, şərh, dialoq, roldan eyni zamanda ortaya çıxan yanaşma, izahat və s. ifadə edir. Yəni bu metod əvvəlcədən planlaşdırılmır, iş daha çox tələbənin müstəqilliyinin təsiri altında spontan formada baş verir.

Tələbələrə fikir və düşüncələrinə müdaxilə olunmadan problemləri ortaya çıxarılır, onun həlli istiqamətində həm təhsil alanlar, həm də müəllim-pedaqoqlar fikir mübadiləsi aparır və ortaq bir məxrəcə gələrək nəticə çıxarılır. Fəal təlim ənənəvi təlimdən fərqli olaraq təhsil alanlara daha ciddi münasibətlə yanaşır və onları hadisələrin mərkəzinə çəkir. Tədris prosesində tələbə və şagirdin fikir və düşüncələri əsas götürülür. Bəzi müəllimlər hətta bundan istifadə edərək tələbələrə maraq dairəsini, dünya görüşünü də müəyyənləşdirə bilirlər. Bu da tədris prosesinin sonrakı mərhələlərində müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətini istiqamətləndirir.

Elmi - pedaqoji mənbələrdə qeyd edilir ki, XX əsrin 50-60- cı illərinə kimi uşaq və yeniyetmələrin fiziki və mənəvi cəhətdən təkamülü arasında müəyyən balans mövcuddur.

Ümumiyyətlə, 70-ci illərin ortalarında təhsildə “sürətlənmə” oldu. Bunun da məntiqi nəticəsi olaraq bir sıra uyğunsuzluq yarandı. Beləki, bədən sürətlə böyüməsi intellektual, sosial və əxlaq keyfiyyətlərinin əsas özəyini təşkil edən psixi funksiyaların yetişməsində ləngimələr baş verdi. İnformasiya- kommunikasiya vasitələrinin sürətli inkişafı dövründə akslerasiya daha da gücləndi. Bu da heç şübhəsiz yeniyetmələrin sürətlə inkişaf edən fiziologiya ilə hələ tam formalaşmamış ağıl və dərrakələri arasında psixoloji gərginlik əmələ gətirdi. Artıq onlarla işləyən və pedaqoji cəhətdən o qədər də peşəkar sayılmayan müəllimlərin qarşısına bir sıra çətinliklər çıxardı.

Pedaqoji texnika termini son zamanlar ən çox istifadə olunan anlayışlar sırasındadır. Texnikanın inkişafı nəticəsində yalnız elmin və texnikanın müəyyən bölgəsinə deyil, təlim hadisəsinə də aid edilir.

XX əsrin 50-ci illərinə nəzər salsaq görərik ki, pedaqoji texnologiya əsasən təlimin texniki vasitələri kimi başa düşülürdü. Hazırkı dövrdə isə hər bir pedaqoji hadisədə mövcud hesablamalar, vasitələr, müxtəlif təlim-tərbiyə hadisələri, məzmunun formalaşdırılması, öyrətmə üsulları və idarəetmə, qiymətləndirmə bütün bu hadisədə korreksiya və inkişaf nəzərdə tutulur. “Pedaqoji istiqamətdə texnologiya” sözü yunanca dilindən tərcümədə “incəsənət” mənasını ifadə edir. “Logos” sözü isə “anlayış”, “təlim” məzmununu daşıyır. Bu fəaliyyətlə məşğul olmaq pedaqoji bacarıq tələb edir. Amma aydın məsələdir ki, bütün müəllimlərdə pedaqoji ustalıq eyni dərəcədə deyildir. Ancaq istənilən müəllim pedaqoji texnologiyaya yiyələnə bilər və bu fəaliyyət vacibdir. V.V. Basova görə, ənənəvi pedaqogikada aktiv tədris metodları adlandırılan planlı, problemlə, uyğunlaşdırılmış nümunəvi təklif, təlim, işgüzar oyunlar əslində tədris yolları deyil, birbaşa olaraq tədris metodlarıdır. Bizə görə, tətbiq edilməməsi səbəbindən onları həm metod, həm də üsul adlandırmaq olar [24,s.58].

Ümumiyyətlə, pedaqoji texnikalar fərqli formalaradadır və “Voldorf pedaqogikası” adlandıran bu təlim forması da buna aiddir. “Voldorf pedaqogikası” nı 1918-ci ildə Almaniyanın məşhur şəhərlərindən birində alman professoru Rudolf Şteyner (1861-1925) fabrikin fəhlələrinin uşaqlar üçün məktəb qurma təklifi ilə irəli sürülmüşdür.

R. Şteyner özü də Almaniya ensiklopedik biliyə sahib olan tanınmış elm adamlarından biri idi. Elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən 300 cildlik bir kitab yazdı və bu əsərləri çap edərək böyük nüfuz qazandı. R. Şteyner "pulsuz məktəb" tipli ilk məktəbin yaradıcılarından biri hesab olunur. Bu məktəb insan prinsipi üzərində qurulmuşdu. N.V. Basov yazır ki, təhsil texnologiyasının mahiyyəti insanın hiss etmək, başqa sözlə, hissləri inkişaf etdirmək, bədii seçim yaratmaq, təbii biliklərə əsaslanan yaradıcı, forma əsaslı bacarıqları inkişaf etdirməkdir.

Təhsilin başlıca məqsəd və məzmunu istehsalın tələbi yaxud gündəlik həyata dair siyasi hesablamalara təyin etmirdi. Şəxs və onun imkanları, tələbatı təhsilin məzmununun əsas xüsusiyyəti hesab olunurdu. Voldorf məktəbi ənənəvi məktəblərdən təşkilatı baxımından seçilirdi.

Müasir təlim və təhsil sistemində informasiya texnologiyalarının tətbiqi mexanizmi valideynlərlə də işbirliyini təmin etmək imkanı verir. Ailədə iqtisadi tərbiyə işləri, məktəbdə elmi əsaslarla davam edir. Əlbəttə ki, təhsil ocağında aparılan iqtisadi tərbiyə işləri ailələrdə görülən işlərə və orada aşılana anlayışlara da aiddir. Eyni zamanda şagirdlər 5-6-cı siniflərdə məhsuldarlıq, rəqabət, bazar iqtisadiyyatı kimi yeni anlayışları öyrənirlər. Bu anlayışlar sonrakı siniflərdə təkrarlanır. 7-8-ci siniflərdə şagirdlər tələb və təklif, gəlir bölgüsü və ümumi milli məhsul kimi yeni anlayışlar haqqında məlumat əldə edirlər. Nəhayət, yuxarı siniflərdə inflyasiya, devalvasiya (dövriyyədəki kağız pullarının azalması), maliyyə siyasəti, iqtisadi artım, iqtisadi sabitlik və s. kimi mürəkkəb anlayışları öyrənirlər. [5.,s.226]. Bu gün də yuxarıda qeyd etdiyimiz termin və anlayışlar təkrarlanmaqdadır.

Gənc nəslin iqtisadi təhsili öyrədilən ibtidai iqtisadi fikir və anlayışlarla formalaşır. Bu, fənlərin tədrisi və dərsləndirən tədbirlərin təşkili və keçirilməsi prosesində olur.

Məktəbdə tədris olunan fənlərin hər birinin müəyyən dərəcədə iqtisadi təhsili var. Ədəbiyyat mövzusu, xüsusən də folklor, iqtisadi təhsil üçün bir çox imkanlara malikdir. Xalqın iqtisadi təhsili ilə bağlı fikirləri folklorlarda düzgün toplanmışdır.

İslam da birmənalı olaraq xəsisliyi, həddən artıq dərəcədə puldan istifadəni qəbul etmir. Qənaətciliyi yüksək dəyərləndirir. Şagirdlərdə tədris fəaliyyətinə diqqətin minimuma endirilməsinin səbəblərinin təhlili göstərir ki, zəif dərk və diqqətin azalması əsasən pedaqoji ünsiyyətin düzgün qurulmaması ilə əlaqədardır. Təcrübəni təyin edərək, müəllim pedaqoji ünsiyyətin strukturunu dəyişdirir və onun hər üç tərəfini təşkil edir - qrupda müsbət iş mühitinin yaradılmasına, sağlam mənəvi və psixoloji mühitin qurulmasına və s. Bu çərçivədə tələbələrin öyrənməyə münasibətində ciddi dəyişiklik olur. Hər müəllim yalnız tədris etdiyi mövzu haqqında daha çox məlumata sahib olmalı, həm də daha çox pedaqoji ünsiyyət bacarığına sahib olmalıdır [26.,s.118-119].

Müasir dövrün pedaqoji tələbləri dəyişmiş və interaktiv və daha ümumbəşəri xarakter almışdır. Bugünkü pedaqoji təlimlər, ali və orta məktəblərin tədris proqramları da məhz tələblərə uyğun hazırlanır.

Bu, gənc nəslin ictimai istehsal münasibətləri ilə əlaqəli olmaq və onu inkişaf etdirmək qabiliyyətinə daha effektiv hazırlaşmaq ehtiyacı ilə əlaqədardır. Təhsil insan cəmiyyətinin, pedaqogikanın bir çox sahələrdə bir elm kimi meydana gəlməsinə yönəldilsə də, inkişaf etməkdə olan nəslin gələcək inkişaf ehtiyaclarına əsaslanaraq həyat üçün daha məqsədyönlü və planlı şəkildə hazırlanmasını təmin etmək üçün təhsil müəssisələrinin yaradılması ilə əlaqədar olaraq formalaşmışdır. Fəlsəfənin bir hissəsi kimi formalaşan pedaqogika tədrisən onun bir hissəsinə çevrildi, xüsusi tədqiqat sahəsi olan sərbəst bir elm kimi inkişaf etməyə başladı, sərhədlərini inkişaf etdirdi və hərəkət sisteminə çevrildi.

Fəal təlim zamanı tədris üsulları vasitəsilə məlumat mübadiləsinin aparılması və ya bu mübadilənin aparılmasına şəraitin yaradılması olduqca vacibdir. Məlumat mübadiləsi bilikləri sistemə şəkildə qavramağa köməklik göstərir. Təcrübə sübut edir ki, hər hansı bir məlumat birtərəfli verildikdə daha çətin anlaşılır. Digər məlumatlarla qarşılıqlı mübadilə şəkilində tələbəyə təqdim edilsə nəticə daha yüksək olur.

Pedaqoji qarşılıqlı əlaqənin nümayiş etdirici formaları fərqlidir: informasiya rabitəsi, təşkilati fəaliyyət ünsiyyəti, idarəetmə əlaqəsi, səbəb-nəticə əlaqəsi, istiqamət axtaran rabitə. Birincisində - məzmun və fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər arasında ictimai əhəmiyyət kəsb edən məlumat mübadiləsi; ikincisində - ictimai mənalı bir hərəkət nümayiş etdirir, üçüncüsü - fərqli bir formada adi insan ünsiyyəti müşahidə olunur; dördüncü - verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir; beşinci - təlim və ya təhsil zamanı müşahidə olunan səhvlərin və uğurların səbəbləri öyrənilir və problemlərlə bağlı tədbirlər görülür; [13.,s. 201- 202].

Təlim prosesi inkişaf etdikcə məlumatlar mübadiləsinin həcmi, keyfiyyəti, eyni zamanda əhəmiyyəti də xeyli artır. Müxtəlif elm sahələrinin qarşılıqlı əlaqədə olması bu elmləri öyrənən zaman məlumatlar mübadiləsinə də zəruri amilə çevirir.

Yeni cəmiyyət quruculuğuna əsasən, təhsil sistemində icra olunan əsaslı islahatlar zamanın tələblərinə uyğun yeni təlim üsullarına istinad etməyi şərtləndirir.

İnformasiya mübadiləsinin müasir təlim prosesində nə qədər əhəmiyyətli olması təlimçinin də bu işə məsuliyyətlə yanaşmasını tələb edir. Fikir mübadiləsi başlanan zaman təlimçi əmin olmalıdır ki, heç kim mövzunu öz təsir dairəsinə salmamış və diskussiyanı başlamaq olar [26.,s.16]. Buradan aydın olur ki, məlumatlar mübadiləsi başlamamışdan öncə tədris edilən mövzu tələbələr tərəfindən tam şəkildə mənimsənilməlidir. Təlimçi bunu müxtəlif üsul və metodlarla yoxlayıb əmin olduqdan sonra digər informasiyaları auditoriyaya çatdırma və beləliklə məlumatlar mübadiləsini təmin edə bilər.

Mübadilə zamanı tələbə də bir şəxsiyyət, eyni zamanda sərbəst tədqiqatçı kimi çıxış etməlidir. Müxtəlif üsullarla mövzuya aid olan məlumatları tapmaq, öyrənmək, dərs müddətində əldə etdiyi biliklərlə müqayisə və təhlil etməyi bacarmalıdır.

Məlumatlar mübadiləsi zamanı hər bir proses incə dəqiqliklə yerinə yetirilməlidir. Bu zaman pedaqoqdan yüksək bacarıq tələb olunur. Çünki bir-birinə yaxın elm sahələrini və onlara aid olan məlumatları qarışdırmaq olmaz. Sadəcə fikir və informasiya mübadiləsi tədris olunan bəhsi daha yaxşı anlamağa yardım göstərməlidir. Əgər müəyyən bir elmə aid olan məlumat digəri ilə qarışdırılırsa bu zaman tam xaotik bir mənzərə alınar və istənilən nəticəni verməz. Tədris prosesinin hər bir mərhələsi ciddi diqqət tələb etdiyi kimi informasiya mübadiləsi də dəqiqliyi sevir. Tələbə hər məlumatdan da mübadilə zamanı istifadə edə bilməz. Pedaqogikanın əsas tələblərindən olan dəqiqlik burada da özünü göstərir. Beləki həm təlimçi tərəfindən verilən, həm də tələbə-tədqiqatçının müxtəlif mənbələrdən əldə etdiyi məlumat dəqiq olmalı, elmi nəzəriyyələrə söykənməlidir.

II FƏSİL. TƏHSİL SİSTEMİNDƏ İNFORMASIYA TEKNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ MEXANİZMİ

2.1. Təhsil sisteminin informasiya texnologiyaları əsasında təşkili

Ümumiyyətlə, dünya təcrübəsində müəllimlər mütəmadi olaraq treninqlərdən keçir. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət tərəfindən hazırlanmış Proqramı çərçivəsində ilk dəfə olaraq pedaqoqların motivasiyası edilməsi kimi vacib bir məsələyə xüsusi diqqət ayrılıb. Təhsil Nazirliyi yanında fəaliyyət göstərən Təhsil Sisteminin İnformasiyalaşdırılması İdarəsinin rəisi S.Məmmədov qeyd edir ki, proqram çərçivəsində İKT üzrə kadrların hazırlanması prosesi davam edir ki, buraya müəllimlərlə yanaşı, laborantlar da daxildir edilmişdir:

“Bu gün məktəblərdə kompüter sinif otaqlarında çalışan laborantların bilik problemi var. Laborantların əksəriyyəti tələblərə cavab vermir. Bu isə məktəblərdə İKT-nin müvəfəqiyyətli tətbiqi üçün müəyyən problemlər yaradır”.

Alim və mütəxəssislərin elmi araşdırmalar onu da sübut edir ki, əsasən yaşlı nəslin bəzən də orta nəslin nümayəndələri yeni texnologiyaları qavramaqda çətinlik çəkirlər və yaxud treninqlərdə iştirakla bağlı biganəlik göstərirlər. Lakin müəllimlər treninqlərdən keçəndən sonra öz fənləri üzrə elektron tədris materialları hazırlaya bilirlər. Beləliklə, bütün bunlara baxmayaraq, informasiya texnologiyalarının Azərbaycanın təhsil sistemində tətbiqi prosesi qaçılmazdır.

Bildiyimiz kimi, təhsilin informasiyalaşdırılmasında da müəllim və şagird əsas yer tutur. Təhsil naziri də bildirib ki, müəllimin marağı olmadan təhsildə İKT-nin tətbiqi haqqında danışmaq bir qədər yersiz görsənə bilər. Bu baxımdan da bu haqda hər hansı bir mülahizə yürütmək olduqca çətin görünür: Ən yaxşı informasiya sistemi yaratmaq olar, lakin əgər müəllim həmin sistemi tədris prosesi çərçivəsində istifadə etmirsə, o zaman hər şeyin mənası itir. Təcrübə göstərir ki, treninqlərdən keçmiş müəllimlər tədrisi daha effektiv qurur [35].

Tədris müddətində Azərbaycanda həyata keçirilən “Ən yaxşı müəllim” müsabiqəsinin qalibi, Bakı üzrə Xətai rayonundakı Ələkbər Əliyev adına 204 nömrəli orta məktəbin biologiya müəllimi Almaz Həsərat informasiya

texnologiyalarını tədrisə tətbiq etməklə bir çox yeniliklərə yiyələnib: Biz uzun illər tədris prosesində biliyin hazır verilməsinə üstünlük vermişik. Lakin indi müəllim bələdçi rolundadır. Müəllim şagirdin mövzu barəsində araşdırma aparmasına, yeni ideyalarla təlimə marağının artmasına, müstəqil bilik qazanmasına təkan verməlidir. Eyni zamanda, müəllim şagirdin düşünmə fəaliyyətinin artırılmasına, bilik mübadiləsinə, maarifləndirilməsinə və bir sıra xüsusiyyətlərinə görə, İKT bacarıqlarına yiyələnməsinə, tədqiqatların geniş ictimai kütləyə çatdırılmasına kömək etməlidir. Bunun üçün isə pedaqoq daima öz üzərində işləməli, dərslərin tədrisində böyük zəmin yaratmalı, son yeniliklərə cavab verə biləcək yeni yanaşmalar, müasir metodiki düşüncə tərzinə yiyələnməlidir. Bu işdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolu xüsusən vacibdir[36]. Mütəxəssis rəyləri və elmi tədqiqatlar sübut edir ki, İKT-nin tətbiqindən sonra uşaqların dərsi qavrama qabiliyyətlərində, tədrisə münasibətlərində müsbət dəyişikliklər baş verir.

Ölkənin təhsil sistemi üçün yaradılan Milli Təhsil Portalı da İKT-nin uğurlarındandır. Portalın əsas funksiyası Azərbaycanın təhsil sisteminin yardımçı alətikimi fəaliyyət göstərməkdir. Portal faktiki olaraq indiyədək orta təhsildə müxtəlif sənədləşməni və ya bu kimi işləri hazırda elektron formata keçirir, müəllim-şagird-valideyn münasibətlərini yeni model əsasında qurur və informasiya texnologiyaları vasitəsilə tədrisin effektivliyini təmin etmək üçün proqram təminatı və elektron tədris resurslarının tətbiqi üçün geniş imkanlar yaradır.

Təlimdə informasiya mübadiləsinin təmin etmək üçün ünsiyyət birinci şərt hesab olunur. Pedaqoji ünsiyyət zamanı informasiya mübadiləsinin daha rahat şəkildə həyata keçirmək üçün ilk növbədə təlimçi ilə təlim alan arasında ünsiyyətin qurulmasına, verilən məlumatın dəqiqliyinə, auditoriyanın səviyyəsinə, tələbələrin fiziki və psixoloji hazırlığına diqqət yetirmək lazımdır. Hər bir təcrübəli və peşəkar pedaqoq bu amilləri nəzərə alaraq ünsiyyət qurur və bunun fonunda informasiya mübadiləsinin də rahat şəkildə təmin etməyi bacarır. İnformasiya mübadiləsinin düzgün şəkildə təşkil olunması tələbələrin də gələcəkdə peşəkar mütəxəssis kimi

yetişməsinə imkan verəcək. Onlar həm bir-birilərinin fikirlərinə hörmətlə yanaşmağı öyrənir, həm də biri digərindən yeni faktlar və məlumatlar öyrənir. Bu fikirlərdən bir daha məlum olur ki, məlumatlar mübadiləsi zamanı ünsiyyət olduqca əhəmiyyətli pedaqoji prosesdir. Pedaqoji ünsiyyət bir neçə mərhələdən ibarətdir. Həmin mərhələləri aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

- 1) pedaqoji kommunikasiyanın nümunələşdirilməsi;
- 2) pedaqoji kommunikasiyanın birbaşa yaradılması;
- 3) pedaqoji kommunikasiyanın idarə edilməsi;
- 4) pedaqoji ünsiyyət texnologiyasının reallaşdırılmasının gedişatı və əldə olunan nəticələrin analizi.

Bu qanunauyğunluq pedaqoji proses zamanı meydana çıxan uyğun vəziyyətləri ifadə edir. Pedaqoji kommunikasiya metodunun fərqli olması səbəbindən onların texnoloji forması da, təbii ki, fərqli olacaqdır.

Tədris prosesində fikir, informasiya, məlumat mübadiləsi yeni ideyaların, fikirlərin bəzən elmi tapıntıların da meydana gəlməsinə yol açır və mübadilə nəticəsində fikir və ideyalar təzələnilir. Bu auditoriyanı təşkil edən hər bir tələbənin tədris prosesində yaxından və fəal iştirak etməsinə də imkan yaradır. Məlumatlar mübadiləsi təlimçi hər bir tələbənin potensialını özü üçün kəşf edir. Onların dünyagörüşü, bilik və bacarıqları da informasiya mübadiləsi zamanı aydınlaşır. Təcrübə göstərir ki, məlumatlar mübadiləsi tələbə və şagirdlərin daha çox sevdikləri və ən çox fəallıq göstərdikləri sahədir. Bu zaman bütün bilik və bacarıqlarından istifadə etməyə çalışan tələbə tədris prosesinin aparıcı üzvünə çevrilir. Bu ona həm də psixoloji cəhətdən müsbət mənada təsir göstərir.

Tələbənin tədris prosesinin mərkəzində olması və digər proseslərində buna uyğun şəkildə qurulması təhsil alanın bir şəxsiyyət kimi böyüməsinə imkan verir. Tələbə özünü mühim vəzifədə hiss etdikdə onun məsuliyyət hissi də artır və bu zaman tədris prosesinə də ciddi şəkildə yanaşır. Müasir təhsil sisteminin də əsas şərtlərindən biri məhz budur. Qeyd etdiyimiz faktların heç biri ənənəvi təhsildə yox idi. Ənənəvi təhsil tələbəni tədris prosesi zamanı ikinci plana salırdı. Burada aparıcı rolu müəllim oynayır və müəllim dediyi hər bir söz əsas götürülürdü. Fəal

təlimdə isə təhsil alan bir tədqiqatçı kimi yetişdirilir. Bu da onun gələcək həyatda da hər hansı bir problemə ciddi və soyuqqanlı yanaşmasına, məntiqli nəticə çıxarmasına imkan verir.

İnformasiya mübadiləsi zamanı təlimalanların digər elm sahələri üzrə bilikləri də üzə çıxır. Bu prosesə təlimçi olduqca ciddi yanaşmalı və məlumatlar mübadiləsini müəyyən bir çərçivədə həyata keçirməlidir. İlk növbədə diqqət digər elm sahələrindən alınan məlumatların əsas mövzuya nə dərəcədə uyğun olub olmadığını müəyyən etməkdir. Təbii ki, istənilən informasiya ilə məlumatlar mübadiləsini həyata keçirmək olmaz. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, informasiya mübadiləsi zamanı aparıcı mövzunun hansı profilli elm sahəsinə aid olması böyük önəm kəsb edir. Çox vaxt humanitar elm sahələri biri-biri ilə, dəqiq elmlər də öz aralarında məlumatlar mübadiləsini təmin edir. Bu şərtə tədris prosesində də əməl olunarsa nəticə daha effektiv olar. Təlimalan tələbə və ya şagirdlərin elmi tədqiqatda təcrübəsiz olduqlarını nəzərə alsaq, buradan da görünür ki, əsas məsuliyyət yenə də pedaqoqun üzərinə düşür. Bir sözlə təlimçi bütün tədris prosesinə olduğu kimi informasiya mübadiləsinə də nəzarət etməli və auditoriyanı düzgün şəkildə istiqamətləndirməyi bacarmalıdır. Tədris prosesində informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanır.

Tələbələrin biri-birini dinləməsi, eyni zamanda təlimçi ilə qarşılıqlı ünsiyyət və fikir mübadiləsi tədris bu prosesinin bu mərhələsinin başlıca şərti hesab olunur. Bu mərhələdə iştirakçılar tədqiqatın gedişində gəldikləri nəticələri müqayisə edir və fikir mübadiləsinə gedirlər. Qoyulmuş problemin həllini tapmaq üçün tədqiqatın bütün iştirakçıları bir-birinin fikirlərini dinləyin və fikir mübadiləsi aparırlar. Bu da təqdimatın daha müfəssəl şəkildə hazırlanmasına imkan verir.

Məlumatlar mübadiləsi, informasiya texnologiyalarından istifadə və qarşılıqlı ünsiyyətə qabaqcıl dünya təcrübəsində də kifayət qədər rast gəlinir. Bu gün Avropanın, eləcə də dünyanın bir çox aparıcı elm-təhsil mərkəzlərində, universitetlərində informasiya mübadiləsinə ciddi önəm verilir. Müasir pedaqogika alimləri cari tədrisin əsas prinsiplərindən biri kimi məhz qarşılıqlı ünsiyyəti və müxtəlif elm sahələrinin biri-birilə məlumatlar çərçivəsində iş birliyini əsas

götürürlər. Bu amil təhsildə də özünü göstərir. İbtidai təhsildən başlayaraq ali təhsilə qədər informasiya, fikir mübadiləsi əsas amillərdən biri hesab edilir.

Xarici təcrübəyə nəzər saldıqda görürük ki, məlumatlar mübadiləsi “debatlar” adı ilə aparıcı müəllim-pedaqoqların ən çox müraciət etdiyi təlim formalarından biridir.

Müzakirələr müəyyən bir məsələ ilə bağlı mübahisələr, əks mənada toqquşmalar, mədəni dəlillər əsasında mövqelərini müdafiə edən tərəflərdir. Müzakirələr hadisələrə fərqli nöqtəyi-nəzərdən baxmağa şərait yaradır. Müzakirələr ehtimallara - sübutlara əsaslanır. Müzakirələrdə yalnız bir çıxış etməməli, qarşı tərəfin də fikirlərini rədd etməli, tərəfinizi digər tərəfin məzmunu ilə müqayisə etməli və bununla da hakimləri üstün olduğuna inandırmalısınız. Bu mənada müzakirə şahmat oyununa bənzəyir, çünki suala yalnız məzmunundan deyil, həm də rəqibin nöqtəyi-nəzərindən asılı olur. Müzakirələr mövzusunun qısa və dəqiq bir açıqlaması ilə başlayır. Hər qrup öz istiqamətini müdafiə edir və qarşı tərəfin fikirlərini rədd edir. Müasir dövlətin gələcək vətəndaşları olaraq, tələbələr siyasi hadisələri müzakirələr yolu ilə başa düşürlər və özəl fikirlərini müdafiə etməyi öyrənirlər [26., s.52].

Müzakirələrin ən vacib elementi - tənqidi fikirlərdir. İnformasiya mübadiləsi tələbə və şagirdlərin yaradıcı fikrini inkişaf etdirir, onlarda tədqiqatçılıq, eyni zamanda məsuliyyət hissini də gücləndirmiş olur. Bu üsulla işlədikdə təlim alanlar hadisələrin canlı, real iştirakçılarına çevrilirlər. Müxtəlif debatlar təşkil olunan zaman auditoriyanın əksər hissəsi fəal tədris prosesinə qoşulmuş olur. Bu üsullar sayəsində öyrənənlər başqalarına fikir üsulunu yaxşı daha yaxşı qavramağa qədəm qoyurlar. Belə bir metodika tələbə və şagirdlərdə qruplarda çalışmaq bacarığını artırır. Tədrisin debatlar şəkilində təşkil edilməsi yeknəsəkliyini aradan qaldırır, təhsil alanları darıxdırmır, onlarda qalib gəlmək, uğur qazanmaq istəyi oyadır və tədris olunan mövzuya maraqları daha da artır. Müzakirələr hər bir kəsin müzakirədə iştirakını yaratması ilə yekunlaşan xüsusi sxemdən istifadə edən uyğunluq formalarından biridir [13., s.678].

Tədris prosesində informasiya mübadiləsi kortəbii şəkildə deyil, konkret plan, məqsədlə həyata keçirilir. Verilən mövzu, ona uyğun məlumatlar, digər elmlərlə məlumat mübadiləsi və alınacaq nəticə əvvəlcədən müəyyən edilməklə işlənəlməlidir.

Bu baxımdan debatlarda istər müəllim-pedaqoq, istərsə də tələbə əvvəlcədən müəyyən bir plan əsasında hazırlaşmalı və tədris müddətində bu plana uyğun şəkildə fəallıq göstərərək iştirak etməlidir. Bəzən tədris zamanı debatla diskussiya qarışdırılır. Qeyd etmək lazımdır ki, diskussiyada da müəyyən məlumatlar mübadiləsi olsa da, bu debatlarda olduğu qədər deyil. Diskussiya bir tərəfin digər tərəfi, yəni opponentini inandırmaq və ya nəyisə ona isbat etmək məqsədi ilə həyata keçirilir. Debatlarda isə üçüncü tərəf də çıxış edirik, əsas hədəf məhz üçüncü tərəfin razılığını əldə etməyə hesablanır. Bu səbəbdən debatlarda informasiya mübadiləsi diskussiyalara nisbətən daha çox olur.

İstər diskussiyaların, istərsə də debatların təşkili zamanı təlimçi bütün prosesə ciddi nəzarət etməli və məlumatlar mübadiləsinin təşkilini daha geniş şərait yaratmalıdır. İstər debatlar, istərsə də diskussiyalar tələbə və şagirdlərin informasiya texnologiyalarından istifadə imkanlarını da xeyli artırır. Beləki, dərş prosesinə hazırlayaşan öyrənci kompüter, internet, ağıllı telefon və s. geniş şəkildə istifadə edir. Bu həm də dərş zamanı onların daha hazırlıqlı olmasına imkan verir.

İnformasiya texnologiyalarının getdikcə daha sürətli şəkildə inkişaf etməsi təhsilin də keyfiyyətinə birbaşa təsir edir. Müəllimlər dərş prosesində internetdən istifadə etməklə həm ölkə daxilində, həm də ölkə xaricində olan bir sıra kitabxanalara giriş əldə edirlər. Onlayn oxunan kitabların tələbə və şagirdlərə tədris edilməsi də informasiya texnologiyalarının yaratdığı imkanlar sırasındadır.

2.2 Təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadənin yolları

Tədris üsulları vasitəsilə məlumat mübadiləsi mövzusunı araşdırarkən bizə məlum oldu ki, informasiya, fikir, rəy mübadiləsi təkcə auditoriya və ya siniflərdə təlim alanlar arasında deyil, eyni zamanda pedaqoq-müəllimlər arasında da təşkil edilməlidir. Ümumiyyətlə, məlumat mübadiləsi bilik və bacarığın inkişafına xidmət edirsə, müəllimlər arasında da belə bir təlim üsulunun tətbiq edilməsi təqdirəlayiqdir. Bu təlimçilərin də peşəkarlığını artırmağa xidmət edir. Elmi-pedaqoji konfranslar və pedaqoji mühazirələr müəllimlərin daha da maariflənməsinə və ən yaxşı təcrübələrin üzə çıxarılmasına xidmət edir. Pedaqoji mühazirələr bir neçə mərhələdə keçirilir. İlk növbədə məktəbdə, əsasən mövzu metodlarının birləşməsindən istifadə olunur [5.,s.139].

Pedaqoji fəaliyyətin məhsuldarlığı pedaqoqun pedaqoji texnologiyaya yiyələnməsi səviyyəsindən birbaşa asılıdır. Pedaqoji təcrübənin apardığı təhlillər sübut edir ki, təlim, tərbiyənin həllində bir çox ciddi çətinliklər müəllimin uşaqlarla düzgün şəkildə ünsiyyəti nəticəsində yaranır. Bu səbəbdən də hər bir müəllimin önündə duran pedaqoji ünsiyyətin texnikasına sahiblənmək vəzifəsi dayanır.

Şagirdlərlə ünsiyyət prosesi müəllimin peşə fəaliyyətinin spesifik aktuallığını ifadə edir. Pedaqoji ünsiyyət müəllimlər və tələbələr arasında sosial və psixoloji qarşılıqlı fəaliyyət sistemidir. Onun məzmunu informasiya mübadiləsi, təhsilə təsir, ünsiyyət vasitəsi ilə əlaqədardır. Bununla əlaqədar olaraq qeyd etmək lazımdır ki, pedaqoji fəaliyyətdə ünsiyyət təhsil problemlərinin həlli, bu istiqamətdə tədris prosesinin təmin edilməsi, müəllim və tələbə arasında münasibətlərin qurulması qaydasıdır. Beləliklə, pedaqoji ünsiyyət texnoloji mənada yaradıcılığın xüsusi bir növüdür. Məlumat ötürmə qabiliyyəti, tələbənin vəziyyətini başa düşmək bacarığında, uşaqlar ilə qarşılıqlı əlaqədə, öz zehni vəziyyətini idarə etmək bacarığında tapılır [13.,s.231].

Təlim mürəkkəb tərbiyəvi - təhsilləndirici - inkişafetdirici funksiyalara malikdir. Təlimdə müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyəti kimi iki tərəf çıxış edir: tədris və öyrənmə. Onlar bir-biri ilə sıx sürətdə bağlıdır. Təlimin səmərəliliyi

tədris prosesində müəllim və məktəblilərin düzgün qarşılıqlı fəaliyyətindən, təhsil alanların idraki fəallığının və müstəqilliyinin, öyrənməyə maraqlarının səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Öyrənmə insanın səciyyəvi fəaliyyətini özündə birləşdirir və insan fəaliyyətinin şüurlu məqsədi izlədiyi, müvafiq bilik, bacarıq və vərdisləri, davranış normalarını və fəaliyyət növlərini mənimsədiyi yerdə təzahür edir [13., s.233].

Təlim hadisəsi birbaşa olaraq şagirdin düşüncə əsnasındakı hərəkəti ilə bağlıdır. O, biliksizlikdən bilikliyə doğru yönəlir. Bu prosesi və onun təşkili formaları cəmiyyətin tələbi ilə, elm və texnikanın inkişafına təsiri ilə təyin olunur. Bu hadisə özü də inkişaf edir. Bu inkişafın tərkibi, hərəkətverici qüvvəsi çətinliklərlə bağlıdır.

Öyrənmə prosesində istehsalat xüsusi yer tutur. Öncə primitiv daş alətlərdən başlayan insanlar bu gün kosmik gəmilərə qədər istehsal etməyə nail olurlar. İstehsalın daha da artması və mürəkkəbləşməsi səbəbindən elmi biliklərin həcmi, böyüməkdə olan nəslin fəaliyyətinin əhəmiyyəti daha da artdı, xüsusi mütəşəkkil təhsil və tərbiyəyə ehtiyac yarandı.

Bu, cəmiyyətin əsas xüsusiyyətinə çevrilmiş və inkişafının ən vacib şərti hesab olunur. Üsulun tərkibini fəlsəfənin fikir nəzəriyyəsi əsasını təlim prosesi təşkil edir. Dünyanın dərk olunması hissi idarə edilən faktik materiallar məntiqi düşüncə pilləsində - mücərrəd fikirdə təhlil olunur, ümumiləşdirilir və xüsusi çıxarılır. Çıxarılan bu nəticə təcrübədə yoxlanılır. Bütün qanunauyğunluqlar bu yol ilə öyrənilir və bu tərkibdə elm qanunları təyin edilir. Elmi fikrin pillələrini sxem formasında olaraq belə sinifləndirmək olar:

Fikir yolu: canlı müşahidə → mücərrəd fikir → təcrübə
Təlim hadisəsi də düşüncə fəaliyyətinin bir növüdür. O, düşüncənin digər növləri ilə parallel olaraq ətraf mühitin dərk edilməsinə yardım göstərir. Şagirdlərin öyrənmə üsulu bir çox baxımdan fikir yoluna əsaslanır. Qeyd etdiklərimizi aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik:

Təlim metodu: düşünmə → başa düşmə → sərtləşmə → tətbiq etmə.
Bilindiyi üzrə şagirdin öyrənmə yolu fikir yoluna uyğundur: anlama fikir

yolundakı canlı müşahidə ilə, başa düşmə - gerçəkliyə zidd fikirlə, tətbiqetmə ilə təcrübə ilə əlaqəlidir. Lakin öyrənmə hadisəsi elmi fikir hadisəsi ilə eyni deyildir. Öyrənmə hadisəsi öz məqsədi, təşkili qaydası, zamanı, təcrübəsinin rolu, sərtlənmə mənbəyi, müəllimin rəhbərliyinin vacibliyi ilə elmi fikir hadisəsindən fərqlənir [13].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz amillər təlim prosesinin əsas qayəsini təşkil edir. Belə təqdirdə informasiya texnologiyaları təsris prosesinə tətbiq edilən zaman əsas amillər nəzərə alınmalıdır. Müasir dövrdə informasiya axınını düzgün istiqamətləndirməklə təhsil sistemini daha da inkişaf etdirmək mümkündür.

Əsas məqsədi yüksəkixtisaslı kadr hazırlığını həyata keçirmək olan ali məktəblər informasiya texnologiyalarından istifadəyə daha geniş şərait yaradırlar. Dünyanın qabaqcıl ali təhsil məktəblərinin təcrübəsi bu yöndə əsas istiqamətverici plan kimi nəzərdə keçirilməlidir. Hələki Azərbaycanın təhsil sistemində istənilən səviyyədə olmayan distant təhsil dünyanın aparıcı ali məktəblərində uğurla tətbiq olunmaqdadır. Distant təhsilin həyata keçirilməsi birbaşa informasiya texnologiyalarının təhsil sistemində düzgün tətbiq olunması ilə əlaqədardır.

Müasir dövrün pedaqoji tələbləri dəyişmiş və interaktiv və daha ümumbəşəri xarakter almışdır. Bugünkü pedaqoji təlimlər, ali və orta məktəblərin tədris proqramları da məhz tələblərə uyğun hazırlanır. Məlumdur ki, yeni cəmiyyət, fəal təlimin həyata keçirilməsi üçün yeni məzmununda aparılan islahatlar zamanı özünü doğrultmayan metod və üsullardan əl çəkməyi, dövrün tələbinə uyğun şəkildə təhsil alanların düşüncə tərzində yeni metodların yaranmasını tələb edir. Müasir təlim texnologiyası tələb edir ki, tələbələrin tələbatını, motivasiyasını, müstəqillik və sərbəstliyini, təşəbbüskarlığını, düşüncə tərzini, idrak fəallığını istinamətləndirən, öyrənməni və öyrətmə hadisəsi ilə məşğul olan şəxslərin diqqət mərkəzində saxlayan yeni təlim üsullarına daha çox yer verilsin. Bu metodların arasında insert-qeydetmə sistemi, problemli situasiyalar, diskussiyalar, müzakirələr, “rollu-oyunlar”, “cütələr və qruplarla iş” və s. daxildir.

Fəal təlim zamanı tədris üsulları vasitəsilə məlumat mübadiləsinin aparılması və ya bu mübadilənin aparılmasına şəraitin yaradılması olduqca vacibdir. Məlumat

mübadiləsi bilikləri sistemativ şəkildə qavramağa köməklik göstərir. Təcrübə sübut edir ki, hər hansı bir məlumat birtərəfli verildikdə daha çətin anlaşılır. Digər məlumatlarla qarşılıqlı mübadilə şəkilində tələbəyə təqdim edilsə nəticə daha yüksək olur. Ümumiyyətlə, qarşılıqlı pedaqoji təsirlərin nümayiş üsulları olduqca fərqlidir:

informasiya əlaqəsi, təşkilati hərəkət, kommunikasiya əlaqəsi, idarəçilik əlaqəsi və s. 1-ci də- məzmun və bununla məşğul olan şəxslərdə ictimai mənə ifadə edən məlumat dəyişimi baş verir;

- 2-ci də - gündəlik fəaliyyət predmetli hərəkət göstərilir;
- 3-cü də - fərqli məzmununda normal insani kommunikasiya görsənir;
- 4-cü də - qeyd olunan tapşırıqlar həyata keçirilir;
- 5-ci də - təlim yaxud tərbiyə prosesində müşahidə edilən səhvlərin və müvəffəqiyyətlərin səbəbləri öyrənilir, bir sıra icraatlar müşahidə olunur;
- Altıncıda - qarşılıqlı pedaqoji təsirin inkişafı yönündə dəqiqləşdirilir.

Təlim prosesi zaman keçdikcə inkişaf edir. Bu inkişaf nəticəsində mübadilənin həcmi və keyfiyyəti daha da artır. Müxtəlif elm sahələrinin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olur və inkişaf edir. Bu da özlüyündə məlumatlar mübadiləsinə vacib və əhəmiyyətli bir amilə çevirir. Təhsil sistemində həyata keçirilən ciddi və əsas dəyişikliklər, islahatlar zamanın tələblərinə uyğun formada müasir təlim üsullarına – müzakirələrə, problematik vəziyyətlərə, «düşüncəli hücumlar», «birlikdə söhbət», «cütlərlə iş» və s. kimi olduqca təsirli üsullara istinad etməyi zəruri edir.

Ölkəmizdə təhsilin hazırkı vəziyyəti müasir təhsil texnologiyalarının tətbiq olunmasını danılmaz edir. Ən azından ölkənin orta məktəblərində bu sahədə fəaliyyət göstərəcək müəllim qıtlığı hiss olunur. Ümumtəhsil məktəblərində əsas peşə ixtisası “İnformatika müəllimi” olan 1600 müəllim heyəti çalışır. Halbuki araşdırmalara əsasən bu peşə sahiblərinə olan həqiqi tələbat təqribən 10 min nəfərə yaxındır. Bundan başqa, İKT-nin inkişafı və fərqli fənn müəllimlərinin onlardan tədris hadisəsində istifadəsi komputer siniflərinin bu hadisəyə hazırlığını tələb edir. Komputer sinfində lazımi proqram təminatının artırılması, müəllimlərə

kömək etmək üçün köməkçi heyətin olması zərurəti yaranır. Bu baxımdan dinamik inkişaf edən Azərbaycanda təhsil sisteminə İKT-nın tətbiqi ön plana keçib.

İndiki beynəlxalq dünyada ölkələrin rəqabət qabiliyyəti ilk növbədə informasiya texnologiyalarından düzgün istifadə ilə müəyyən edilir. Təhsildə informasiya texnologiyalarının tətbiqi və əlaqələndirilməsi müasir bilik və bacarıqlara sahib yeni bir vətəndaş nəslinin formalaşmasına birbaşa təsir edən bir məsələdir. Son illər təhsil sistemində məlumat texnologiyaları avadanlıqlarının inkişafı və təhsildə bu sahənin tətbiqinin dünya uyğunlaşdırmalarına uyğun səviyyəsinə çatdırılması ölkəmizdə əsas mövzulardan biridir.

Təhsil Nazirliyinin Təhsil Sisteminin İnformasiyalasdırılması İdarəsinin rəisi Samir Məmmədov bildirir ki, ölkədə müasir texnologiyaların təhsildə tətbiqində əsasən Avropanın bu sahədə inkişaf etmiş dövlətlərinin təcrübəsindən istifadə edilir. Müasir tədris metodlarından istifadə sinif mühitində dəyişiklik və müəllim və tələbə, şagird, eləcə də məktəb və ev arasındakı qarşılıqlı münasibət üçün zəmin yaradır. Məmmədov qeyd edib ki, təhsil sistemində bu sistemin tətbiqi ilə bağlı işlər artıq genişlənilib. Ölkə başçımızın neftdən sonra məlumat texnologiyasını ölkədə əsas sahə elan edib və ölkə təhsil mühitində bu texnologiyanın geniş şəkildə istifadə edilməsi üçün iki dövlət proqramı imzalayıb. Bunlardan biri 2004-2008-ci illəri, digəri isə 2008- 2012-ci illəri əhatə edən Dövlət proqramlarıdır. Xüsusi ilə İlham Əliyevin 10 iyun 2009-cu il tarixli, 2854 nömrəli Sərəncamıyla imzalanmış “2009-2013-cü illərdə ölkəmizdə təhsil sisteminin informasiyalasdırılmasına dair Dövlət Proqramı” bu sahədə dinamikanı daha da artırdı. S. Məmmədov bildirir ki, proqram çərçivəsində 2008-2009-cu illərdə bir sıra əhəmiyyətli işlər görüldü. S. Məmmədovun sözlərinə görə, göstərilən müddət ərzində ölkədə bu istiqamətdə Məlumat və Resurs Mərkəzi yaradılıb, 20 məktəb “Elektron Məktəb” pilot layihəsinə qoşulub. Ümumilikdə 20 “Elektron məktəb”dən 226 dəst 2005-ci ildə verilmiş kompüter avadanlığı götürülərək modernizasiya edilib. Əvəzində isə “Elektron məktəb”lərə 300 yeni personal kompüter paylanıb. Bakı və Sumqayıt şəhərlərindən “Elektron məktəb” pilot layihəsi çərçivəsində seçilmiş ümumtəhsil məktəbinə 236 ədəd

və “İntel” Korporasiyası tərəfindən 100 ədəd noutbuk hədiyyə verilib. Bundan başqa S. Məmmədov artıq ölkədə “Bir şagird bir kompüter” layihəsinə başladığını da bildirir. Həmçinin 500 təhsil müəssisəsi Azərbaycan Təhsil Şəbəkəsinə qoşulub və Milli Təhsil Portalı yaradılıb.

S. Məmmədovun verdiyi məlumata görə, göstərilən müddət ərzində 5800 nəfər inzibati-idarəetmə, 25180 nəfər pedaqoji və 800 nəfər texniki heyət bu kimi təlimlərə cəlb olunub. Respublikada təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə normativ-hüquqi sənədlər hazırlanıb. Həyata keçirilən Dövlət proqramları nəticəsində əgər 2004-cü ildə ölkə üzrə hər 1063 şagirdə 1 kompüter düşürdüsə, bu gün bu rəqəm artıq hər 20 şagirdə 1 kompüter nisbətinə endirilib. Yəni, bütün bu sadalananlar ölkə təhsil sisteminin tam qrafik təsvirlərlə müstəvidə keçməsinə hələ başa çatdırmasa da, belə bir cəhdin olması həvəsləndiricidir. İstənilən insanın informasiya cəmiyyətinin vətəndaşına çevrilməsi üçün cəmiyyətin kütləvi şəkildə hazırlanması və onlarda İKT təfəkkürünün formalaşması zəruridir. Bütün bu proseslərin önündə intellektual aləmin informasiyalaşdırılması təhsilin müxtəlif pillələrində İKT-nin tətbiq olunmasına gətirib çıxarır.

Yuxarıda qeyd edilən faktlar bir daha sübut edir ki, Azərbaycan dövlətinin təhsil siyasəti gələcəyə hesablanıb və bu siyasət öz uğurlu nəticəsini mütləq göstərəcək. Atılan hər bir addım məhz buna istiqamətlənib. Təhsilin inkişafı ölkənin, xalqın inkişafı kimi qiymətləndirilməlidir. Elm və təhsil dövründə müasir tələblərə cavab verən təhsilin sistemləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi zəruri haldır.

2.3 İnformasiya texnologiyalarının təhsil sisteminə uyğunlaşdırılması prinsipləri

İnformasiya texnologiyalarının təhsil sisteminə uyğunlaşdırılması özündə bir sıra şərtləri ehtiva edir. Bunun üçün ilk növbədə ölkənin bütün təhsil sistemi tam şəkildə hazır vəziyyətə gətirilməlidir. Bütün məktəb və universitetlər, eləcə də təhsil verən digər tədris ocaqları tam şəkildə müasir avadanlıqlarla, əsas da

kompyuterlərlə təchiz edilməlidir. Bu avadanlıqlardan istifadə etməyi bacaran pedaqoqların da ümumi işə cəlb edilməsi qarşıya qoyulan məqsədlərdən biri hesab edilir.

Bu gün elmdə aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, təlimin səmərəli təşkili pedaqoji texnologiyaların düzgün şəkildə tətbiq edilməsindən daha çox asılıdır. Təlim texnologiyası qarışıq və mürəkkəb quruluşa malikdir. Aşağıdakı struktur elementləri təlim texnologiyasının quruluşuna aiddir: təlimin məqsədi, təhsil prosesinin məzmunu, pedaqoji vasitələri, motivlər, təlimin təşkil edilməsi, tələbə-müəllim münasibətlərin təlimin nəticələri. Bu proseslər bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə baş tutur.

Təlim texnologiyalarının növlərinə planlaşdırılmış və problemli təlim, ənənəvi və fəal təlim texnologiyaları, artıran təlim texnologiyaları, pedaqoji oyun və s. daxildir. Bu növlərdən bəzilərini nəzər salaq.

Ənənəvi təlim texnologiyasının əsas məqsədi pedaqoq sayəsində biliklərin öyrədilməsi və tələbələr tərəfindən əldə olunmasından ibarətdir. Bu metod texnologiyasında keçmiş mövzunun soruşulması, qiymətləndirilməsi, mövzunun müəllim tərəfindən izah edilməsi, növbəti dərse aid tapşırığın verilməsi və s. kimi amillər mövcuddur.

İnsanda öyrənmək və öyrətmək hissi insanın özü qədər qədimdir. Bəşəriyyət yaranandan indiyə qədər insan daim öyrənməyə və öyrəndiklərini də öyrətməyə meyilli olmuşdur. Ətraf mühitin öyrənilməsi ibtidai insanın həyatını müəyyən qədər yüngülləşdirmiş, onun həyatda qalma şansını artırmışdır. Zaman keçdikcə insan ictimai varlıq kimi daha inkişaf etmiş, təkmilləşmişdir. Bütün bunlar təbii ki, öyrənmə nəticəsində baş vermişdir. Dünya xalqları müxtəlif dövrlərdə bəşəriyyətin ictimai, siyasi, mədəni həyatında həlledici rol oynamağı bacarmışlar. Təlim mürəkkəb tərbiyəvi və inkişafetdirici funksiyalara malikdir. Təlimdə müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyəti kimi iki tərəf çıxış edir: tədris və öyrənmə. Onlar bir-biri ilə sıx sürətdə bağlıdır. Təlimin səmərəliliyi tədris prosesində müəllim və məktəblilərin düzgün qarşılıqlı fəaliyyətindən, təhsil alanların idraki fəallığının və müstəqilliyinin, öyrənməyə maraqlarının səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır.

Öyrənmə insanın səciyyəvi fəaliyyətini özündə birləşdirir və insan fəaliyyətinin şüurlu məqsədi izlədiyi, müvafiq bilik, bacarıq və vərdisləri, davranış normalarını və fəaliyyət növlərini mənimsədiyi yerdə təzahür edir.

Təlim prosesində şagirdin idrak yolunun hərəkəti biliksizlikdən bilikliyə doğru yüksələn xətlə inkişaf edir. Təlim prosesi özü də daim inkişafdadır. Bu inkişafın mənbəyi, hərəkətverici qüvvəsi ziddiyyətlərlə bağlıdır.

Öyrənmə prosesində istehsalat xüsusi yer tutur. Öncə primitiv daş alətlərdən başlayan insanlar bu gün kosmik gəmilərə qədər istehsal etməyə nail olular. Pedaqogikaya görə təlim prosesinin ənənəvi təlimdən əsas fərqi olaraq tamamilə idarə olunan bir proses şəkilində təşkil olunmalıdır. Təcrübə göstərir ki, təlim və tədris prosesinin məhz bu şəkildə qurulması daha müsbət nəticələrə gətirib çıxarır.

Haqqında danışdığımız proses elm və texnikanın inkişafı sayəsində daha da inkişaf etmiş və müasir zamanda təkmil bir forma almışdır. Texnologiya təlim prosesinin idarə olunmasına birbaşa kömək edir və yarana biləcək problemlərin qarşısını alır. Mütəxəssisləri qeyd edirlər ki, ənənəvi təlim texnologiyasında bir sıra nöqsanlar mövcud idi. Bu nöqsanlar metodikada da özünü aşiq aşkar biruzə verirdi.

Pedaqoji tapşırıq zamanı tədbirin mərkəzində olan məzmun təkcə insan-tələbə pedaqoji təsirlərinin məzmunu deyil, həm də onun reallığındakı əlaqə inkişafın əsas əhəmiyyətini təşkil edir. Buna görə ali təhsilin məzmununu müəyyənləşdirərkən tələbə şəxsiyyətinin fərdi xüsusiyyətləri, maraq və imkanları, ehtiyac və maraqları seçilməlidir. Əlbətdə bu ali məqsəd təhsilin məzmununa uyğun gəlmir. Onun reallaşdırılması yalnız ali təhsildə, tələbənin təhsildən kənarda həyatında, ictimai faydalı işdə, məhsuldar əməyin olması halında baş verir. Bu, çox planlı şəxsiyyətlərarası əlaqənin əsasını təşkil edir [24., s.10-11].

Müasir təlim texnologiyasının əsas məqsədi öyrənənin vəziyyətini, onun bilik və bacarığını, düşüncəsini, eləcə də davranışını dəyişməkdir. Vəzifəsi isə təlim verən sistemin əsas elementlərini öyrənmək və bununla yanaşı təlim prosesini layihələndirmək ibarətdir. Müasir pedaqogikada ən geniş tətbiq olunan və şəxsiyyətyönlü hesab edilən pedaqoji texnologiyalar bunlardır: Əməkdaşlıqla

təlim texnologiyası; layihələr metodu ilə təlim texnologiyası; modulla təlim texnologiyası.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz təhsil texnologiyalarının tələb etdiyi müəyyən şərtlər daxilində informasiya texnologiyalarının tətbiqi zəruridir. Təhsildə atılan hər bir addım müəyyən yaş dövrünə uyğun uyğun şəkildə atıldığı kimi, informasiya texnologiyalarının da tətbiqi zamanı şagird və tələbələrin də yaş xüsusiyyətləri, qavrama bacarığı mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmazsa, tədris proses istənilən nəticə ilə yekunlaşmaya bilər.

Tədqiqatımız zamanı qarşımıza çıxan bir neçə məsələ ilə bağlı təhsil ekspertləri və mütəxəssisləri qeyd olunan problemin daim gündəmdə saxlamağı və bu şərtlərə bacardığımız qədər daha dəqiq və düzgün riayət edilməli olduğunu vurğuladılar.

Tədris prosesində tapşırıqlar, çalışmalar və onların yerinə yetirilməsi üçün müəyyən vaxt ayrılır və bu ayrılan vaxt da çox zaman müxtəlif olur. Adətən müəllimlər tərəfindən verilən tapşırıqlar qrup və komandalar şəkilində yerinə yetirilir. Hər bir qrupun xüsusiyyətləri, üzvlərinin fərdi məsuliyyəti və çalışqanlığı ilə əlaqədardır. Bu səbəblə qrupun bütün üzvləri tapşırıq və xüsusiyyətləri mənimsəməyə çalışırlar.

Bir qrupla işləyərkən müəllimin əsas vəzifəsi tələbələri öyrənməyə həvəsləndirməkdir. Fəaliyyət əsnasında müəllim tələbələri izləməli və ehtiyac olduqda qrupa kömək etməlidir. Tərbiyəçi nəzakətli, sakit bir şəkildə kömək etməli və bunu qrupda müzakirə edən uşaqlara aşılmalıdır. Qrup vəzifənin öhdəsindən gələ bilmirsə, bu halda 2 yolu vurğulaya bilərik :

I. tapşırıq olduqca çətin və həddən atıq mürəkkəb ola bilər;

II. tapşırığı yerinə yetirməkdən dolayı tələbələrdə əsas təcrübi uyğunluqlar yaranmaya bilər.

Hər bir halda müəllimin pedaqoji ustalığının artırılması istiqamətində iş icra edilməlidir. Layihə əsaslı təlim texnologiyası - Layihə əsaslı təlim metodu ABŞ-da 1920-ci illərdən bəri John Djui və tələbəsi Kill Patrin tərəfindən hazırlanmışdır. Bu metodda aktiv öyrənmə əsas tələbənin şəxsi maraqlarına uyğun məqsədyönlü

fəaliyyətinə əsaslanır. Metodun əsas əhəmiyyəti, uşaqların həyatda əldə etdikləri biliklərə ehtiyac duyduğunu göstərməkdir. Tədris zamanı şagirdə tanıdığı, onun üçün vacib olan biliklərdən istifadə etməsi, mənsub olduğu və qazandığı real həyatdan götürülən ən vacib problemi həll etmək üçün öyrədilir.

Burada həm müasir, həm də ənənəvi tədris metodlarından istifadə edilə bilər. Layihələr metodu ümumi bir problem üzərində aparılır. Modul təlim üsulları - təlimdə şəxsiyyətə yönəlmiş ümumi istiqamətin reallaşdırılması, inkişaf pedaqoji texnologiyalarının dizaynı və tətbiqi müxtəlif şəraitlərdə, fərqli mövzularda, bu sahədə pedaqoji təcrübənin öyrənilməsinə tələb edir.

Pedagoji elmin əsası, tədris və tədqiqat üsulları, üsulları qarşılıq əlaqədədir. Pedagoji tədqiqat üsulları pedagoji üsullara əsaslanaraq pedagoji elmin mənbələrinə uyğun şəkildə bilinir. Bu səbəbdən də, öncə pedagoji elmin mənbələri haqqında fikirlərimizi bölüşək qeyd edək. Bununla təlim-tərbiyə işinin əsas mahiyyətini açmış olarıq.

Pedagoji texnologiya öyrənmə fenomeninə yeni baxışdır. Bu görüşə görə tədris ənənəvi öyrənmədən fərqli olaraq yüksək səviyyədə idarə olunan bir hadisə olmalıdır. Müasir pedagoji texnikanın tarixi, biliklərin sınaqması üçün cihazların meydana gəlməsi ilə ötən əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Bu dövrdə təlim texnikaları təlimdə texniki vasitələrin istifadəsi şəklində başa düşüldü. Elm adamları texnologiyanın daha çox məlumat verməkdə faydalı ola biləcəyini düşündülər. Bununla birlikdə, tədris prosesinin müxtəlif mərhələlərində texnologiyanın tədris prosesinə inteqrasiyası fəal inkişaf edir. Alimlər gələcəkdə müəllim və məktəblərin köməyi olmadan tədris və təlim sistemlərindən sərbəst istifadə ediləcəyini proqnozlaşdırırlar. Pedagoji texnikanın yaradılması və tətbiqinin əsas xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək və onların pedagoji və psixoloji hazırlığını təmin etmək çox vacibdir. Ümumiyyətlə, pedagoji ədəbiyyatda fərqli xüsusiyyətlər qeyd olunur [24., s.29]. Bu prinsiplər əsasən tərbiyəedici təlim prinsipi, inkişafetdirici təlim prinsipi, təlimdə müvəffəqiyyət qazanmaq prinsipi, əks əlaqə prinsipi, optimal psixi gərginlik prinsipi, təlimdə yaxın inkişaf zonasına

formas, fasilator və řagirdl rin eyni məqsədlər üçün birlikdə fəaliyyət g sst rm si hadisəsi və s.-dir.

Onu da nəzərinizə  atdır q ki,  la  li təlim üsullarından daimi istifadə onun təsir g c n  xeyli d rc d  endirilməsi mümkündür. Real təlim üçün üsul və texnikalar qarşıya qoyulan hədəf v  ř rait  uyğun seçilməsi vacibdir. Bu səbəbdən də müəllimlər hədəf v  vəziyyətdən asılı olaraq se ilm  etməlidirlər.

Təlimçi bütün təlim nümunələrində mövzuya, təcrübəyə v  kursantların bilik səviyyəsinə görə fərqli metod və texnologiyalardan istifadə etməklə daha uğurlu nəticə əldə edə bilər.  sas odur ki, təlim öyrənənlərin bilik və bacarıqlarını inkiřaf etdirsən.

Onlara azad fikir söyləmək, fikirl řm k, biliklərini tətbiq etmək bacarıqları yaradılsın. Onlarda ünsiyyət, anlařma mədəniyyəti,  z problemlərini həll etmək x susiy ti qabiliyyətinin formalařması qarşıya qoyulmuř əsas məqsədlərdən biridir.

 n n vi təlimdə daha çox müəllimin izahı önəmli yer tutur və bu təkcə tədris vəzifələri ilə yekunlařan fənn uyğun bilik və bacarıqlara yiyələnməklə m hdudlařır. Bu müəllimin təlim fəaliyyətini yerinə yetirən zaman əsas meyarı olurdu.  n n vi təlimdə müəllim-řagird münasibətləri birtərəfli istiqamətlə inkiřaf edirdi. řagirdl r v  tələbələr yalnız müəllimin dediklərini icra edir və onun kimi olmağa  alıřırdılar. D rsd  müəllimlə řagirdl r arasında yalnız iř zar  la   mövcud idi.

Müasir dövrdə pedaqogika elmi inkiřafda olan elmlər sırasındadır. Yeni texnologiyaların bu elm sahəsinə tətbiq edilməsi də onun inkiřafına v  müasir d vr  integrasiyasını təmin etmiř olur. Bütün bu inkiřaf təhsil iřinin daha intensiv v  geniř inkiřafına təsir göstərir. Sərbəst cəmiyyət yalnız yeni bir təhsil sistemi əsasında yarana v  mövcudluğunu qoruya bilər. Bu məqsədlə gələcəyi inamla formalařdır  bilən və  z n  qarşı məsuliyyət hiss edən, professional ř kild  yeni bir təhsil sistemi yaradılmalıdır. Cəmiyyətin ehtiyacı olan təhsil sistemi təhsilin investisiya əsasında qurulmasına imkan verməlidir [26., s. 23].

Azərbaycan Respublikası ərazisində bəzi təhsil və tədris mərkəzlərində, universitetlərdə, orta və ümumtəhsil, eləcə də peşə məktəblərində əyani vasitələrin köməyi ilə dərs hadisəsinin keçirilməsi geniş zəmin almışdır. Bu həm də müasir təhsil sisteminə əlaqələnmənin bir yoludur. Ölkənin təhsil siyasətində müasir təlim texnologiyalarından tədris hadisəsində istifadə edilməsi üçün əsaslı zəmin yaradılmışdır.

Bütün bu tədbirlər ölkədə təhsilin inkişafına xidmət edən xüsusiyyətlərdən biridir. Əyani vasitələrdən, eləcə də müasir texnikalardan çox istifadə təhsilin dəyərini daha da artırır və gələcəkdə hər hansı bir sahədə çalışacaq peşəkarların bilik və bacarıqlarına inkişaf yönündə göstərmiş olur.

Bu vasitələrin tədris hadisəsində tətbiq olunmasında əsas məqsəd tələbə və şagirdləri şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq, onların inkişafını təmin etməkdən ibarətdir. Bu inkişaf müasir dövrün tələblərinə uyğun formada qurulmalıdır. Əyani vəsaitlərin özləri də informasiya texnologiyaları əsasında formalaşa bilər. Daha çox internet və kompüter üzərində dayansa da, adi televizor vasitəsilə tələbə və ya şagirdlərə mövzuya uyğun bəddi və ya sənədli filmlər göstərilməsi, eləcə də proyektorlar vasitəsi ilə iri monitorda şəkillərin göstərilməsi də informasiya texnologiyalarının tədrisə tətbiqinin əsas göstəricilərindən hesab edilir.

Müasir pedaqoji texnikaların əsası kimi planlar üsulu fərqli təlim üsulları və məlumat texnologiyalarından istifadə etməklə gerçəkləşir. Burada həm müasir tədris vasitələrindən istifadə edilir. Eyni zamanda layihələr üsulu bir ümumi problem üzrə icra olunur [24., s.14].

Əyani vasitələrdən istifadənin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu müasir tədris hadisəsi ilə tanış olarkən görmək uyğundur. Lakin təhsil hadisəsi özü sistemli və planlı formada icra olunduğu üçün əyani vasitələrdən də təyin olunan qaydalar formasında istifadə edilməlidir. Bu vasitələrdən, müxtəlif tədris materiallarından istifadə edərkən onların tədris prosesinə yararlı olduğu mütləq şəkildə yoxlanılmalıdır. Auditoriyada olan zaman müəllim öz nitqini də tələbələrin səviyyəsinə uyğun şəkildə seçməli, onların başa düşəcəyi dildə izah etməlidir. Bəzən qeyd etdiyimiz bu faktlar müəllimləri ixtisas üzrə hazırlayarkən nəzərə

almırlar və gələcəkdə bu özünü onların peşə fəaliyyəti zamanı büruzə verir. Daha öncə qeyd olunanlardan aydın görünür ki, bu növ vasitələrin təlimçi tərəfindən istifadəsi təyin olunan qaydada və doğru formada icra olunmalıdır. Mütəxəssisin peşəkarlığından həmçinin təlim və tədris zamanı yanaşmasından da çox asılıdır. Bu vasitələrdən istifadə zamanı dinləyicilərin səviyyəsi də əsas olaraq nəzərə alınmalıdır. Təhsil sahəsinin təkmilləşməsinə dair layihəyə əsasən milli təyinatçı İ. İsgəndərov qeyd edir ki, dərslərləri kurikulumların tələblərinə aid olan səviyyədə planlaşdırılması məqsədiylə bəzi əsas pedaqoji aspektlərin gözlənilməsi mühüm sayılır.

Bəzən tədris müddətində tələbələr əyani vasitələrlə texniki vasitələri eyniləşdirir, onlar arasındakı fərqləri seçə bilmirlər. Təlimin texniki metodlarını əyani vəsaitlərlə eyniləşdirmək yolverilməzdir. Əyani vəsaitlər məlumat formalı xüsusiyyətlərə sahibdir. Texniki üsullarla şagirdlərə ötürülən informasiyalar daha hərəkətli və daha əyani olur.

İstər texniki, istərsə də əyani vasitələrinin hər birinin tədris prosesində öz üstünlükləri mövcuddur. Texniki vasitələrə misal olaraq biz sinif otaqlarında, auditoriyalarda quraşdırılmış televizorları, monitorları, proyektorları qeyd edə bilərik. Tədris zamanı mövzuya uyğun hər hansı bir filmin nümayişi əyani vasitə deyil, texniki vasitələrin köməyi ilə dərsin izahı kimi qəbul edilməlidir.

Tədris prosesində filmlərdən və ya hər hansı bir video çarxdan istifadə müəllimdən yüksək pedaqoji bacarıq tələb edir. Bunun əsas səbəbi fasilitatorun hazırlığı və lazım olan zaman istifadəsi şagirdlərin mövcud təlimin izahının düzgünlüyünə açıqlıq gətirir. Həmçinin film vasitəsilə şagirdlər və tələbələrə təyin edilən təcrübə və nəzəri vərdislərə, biliklərə də yiyələnirlər. Göründüyü kimi, təlimin texniki vasitələrindən dinamikliyi, kütləvililiyi, mütəhərrikliyi, külli miqdarda informasiya daşıya bilməsi digər əyani və informasiya vasitələri ilə uzlaşdırmağa imkan verir. Ona görə də həmin vasitələr orta ümumtəhsil məktəbləri, eləcə də ali məktəblərdə də təlim-tərbiyə işində əvəzedilməzdir.

Əyani vasitələrin tədris prosesinə cəlb edilməsi həm də təhsil ocaqlarının maddi-texniki cəhətdən yaxşı səviyyədə olmasının göstəricisidir. Bu gün

respublika ərazisində olan müasir məktəblər, universitetlər, kolleclər bu baxımdan digərlərindən daha çox fərqlənir. Əyani vasitələrin tədris prosesinə cəlb olunması birbaşa təhsilin keyfiyyətini yüksəldən amillərdən biri hesab edilir. Təhsil alanlar nəzəri biliklərlə yanaşı praktiki biliklərə də məhz əyani vasitələrdən istifadə etməklə yiyələnirlər. Bu daha çox dəqiq fənlər üzrə ixtisaslaşmış məktəblərdə özünü göstərir. Kimya, fizika, biologiya, astronomiya kimi fənlərin daha keyfiyyətli və yüksək şəkildə tədrisi üçün əyani vasitələrdən istifadə edilməsi və təhsil alanların da bu imkanlardan yararlanması tədrisin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinin sübutudur.

III FƏSİL. TƏHSİL SİSTEMİNİN İNKİŞAFINDA İNFORMASIYA TEKNOLOGİYALARININ ROLU

3.1. Təhsildə informasiya texnologiyalarından istifadənin mahiyyəti

Təhsil sistemində informasiya texnologiyalarından istifadənin mahiyyətini düzgün anlamaq üçün ilk növbədə bu prosesə çoxdan başlamış ölkələrin əldə etdiyi nəticələrə nəzər salmaq lazımdır. Uzun illər sovet təhsil sisteminin təsiri altında olan Azərbaycan təhsil sistemində ənənəvilik prinsipi əsas götürülürdü. Son illərdə isə yeni interaktiv təhsilin ölkə ərazisində tətbiq olunması informasiya texnologiyalarından da istifadəni zəruri etdi.

Yeni təhsil sistemi informasiya texnologiyalarının tətbiqinin mahiyyətini xeyli artırmış oldu. Təlim sistemində əyani vasitələrin istifadəsi zamanı bir sıra şərtlər və tələblər gözlənilməlidir ki, bunlara da təlim prosesinin əyani vasitələrlə həddindən artıq yüklənməməsi, əyani vasitələrdən istifadə edərkən aydın məqsədin olması, öyrənənlə kənar təşkilatlar yaratmaq üçün əyani vasitədə lazımsız heç bir şey olmamasına əmin olmaq, əyani vasitələrdən tədris prosesində istifadə edərkən tələbə və şagirdlərin imkanları nəzərə alınması və. Tədris zamanı əyani vasitələrdən istifadə edərkən bu halların nəzərə alınmaması tədris məhsullarının başa düşülüb mənimsənilməsində öyrənənlərin müstəqilliyini, fəallığını və fikirlərini sərbəst ifadə etmək bacarıqlarını aşağı endirilir, əyani üsulların çoxluğu biliklərin daha dərinə mənimsənilməsinə maneçilik törədir və axtarış prosesinə öz mənfi təsirini göstərir.

Əyani vasitələrdən istifadə əqli fəaliyyətin idarə olunmasını şərtləndirən başlıca amilə çevrilməlidir. Aşağı siniflərdə yalnız şəkilli kitablardan istifadə olunmalı olduğu fikri səhvdir. Uşaqlar üçün şərti təsvirlərdən istifadə edərək əlaqələri və mətnaltı məsələləri anlamaq vacibdir [13., s. 618].

Bu gün müasir təlim və tədris prosesində istifadə edilən əyani vasitələr və onlara olan tələbat əvvəlki ənənəvi təhsil sistemindən xeyli dərəcədə fərqlənir. Müasir təhsil sistemi daha çox öyrənənlərə düşünmək, tədqiqat aparmağa, müəyyən nəticəyə gəlmək, informasiya mübadiləsinə girmək və s. imkanı yaradır.

Bu səbəbdən də əyani vasitələr müasir təhsil sistemində istifadə edilməsinə daha çox ehtiyac duyulur. Ümumiyyətlə, təsnifat vermək üçün obyekt və onun nomenklaturasını dəqiq müəyyən etmək mütləqdir. Əgər, üsulun nomenklaturasını dəqiq qeyd etmək mümkün olsaydı, o zaman istənilən metod yalnız və ancaq bir komandaya daxil olardı. Lakin hazırkı siniflərin heç biri bu tələbə tabe olmur.

Təlim prosesində praktik metodlardan istifadə zamanı sözlərdən, əyani vasitələrdən istifadə etmədən keçinmək mümkün deyil. Bunlardan əlavə bir neçə metoddan qrafik işlərdən, illüstrasiya və digər vasitələrdən geniş şəkildə istifadə edilir. Bütün bunlar müəllimin peşəkarlığından və pedaqoji bacarığından asılıdır. Bir elm sahəsi öz spesifik xüsusiyyətlərinə görə digərlərindən fərqləndiyi kimi, tədris olunan bir fənn də digərlərindən seçilir. Hər bir fənnin öz təlim metodları var ki, təlimçi bunlara mütləq şəkildə riayət etməlidir. Əyani vasitələrdən istifadə də yuxarıda qeyd etdiklərimizin sırasındadır. Bir fənnin əyani vasitələrini digər bir tədris olunacaq fənnin əyani vasitələri qarışdırmaq olmaz. Əgər eyni bir əyani vasitə bir neçə fənnin tədrisi zamanı istifadə oluna bilərsə, bu zaman həmin əyani vasitənin fənnlərə uyğunluğu tələbə və şagirdlərə izah olunmalıdır ki, sonradan onların zəhnində qarışıqlıq yaranmasın. Əgər qarışıqlıq yaranarsa, bu zaman tədris prosesində istənilən nəticənin əldə olunması qeyri-mümkün olur.

Bəzən tədris müddətində tələbələr əyani vasitələrlə texniki vasitələri eyniləşdirir, onlar arasındakı fərqləri seçə bilmirlər. Təlimin texniki təsvirlərini əyani vəsaitlərlə nizamlamaq düzgün deyil, çünki əyani təsvirlər çox zaman informativ xarakter daşıyır. Texniki alətlərlə şagirdlərə verilən məlumatlar daha hərəkətli və görülebiləndir [33].

İstər texniki, istərsə də əyani vasitələrinin hər birinin tədris prosesində öz üstünlükləri mövcuddur. Texniki vasitələrə misal olaraq biz sinif otaqlarında, auditoriyalarda quraşdırılmış televizorları, monitorları, proyektorları qeyd edə bilərik. Tədris zamanı mövzuya uyğun hər hansı bir filmin nümayişi əyani vasitə deyil, texniki vasitələrin köməyi ilə dərsin izahı kimi qəbul edilməlidir. Tədris

prosesində filmlərdən və ya hər hansı bir video çarxdan istifadə müəllimdən yüksək pedaqoji bacarıq tələb edir.

Təlim və tədris prosesində İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadəni nəzərdə tutur. Kompüter avadanlıqlarından istifadə etməklə mövzunun icmalı əvvəlcədən hazırlanır. Mövzuya uyğun şəkildə motivasiyanın qurulmasında həmin mövzuya aid materiallardan internet qaynaqlarından, genişşəkildə istifadə etməklə şagirdlərin diqqətini yuxarı dərəcədə dərse cəlb etmək əsasdır. Biologiya dərslərində təbiət hadisələrini, nümayiş etdirən video materialları şagirdlərdə dərslərə daha böyük maraq və həvəs oyadır. Bundan başqa şagirdlər tədqiqat işləri apararkən daha cəld işləyirlər və dərslər bu gün ki tələblərə uyğun daha fəal, daha canlı keçir. İnformasiya texnologiyalarından istifadə təhsil alanları nəzəri biliklərlə yanaşı, təcrübi, praktiki bilik və bacarıqlarla da təkmilləşdirir.

Yuxarıda texnologiya vasitələrindən istifadənin əyanilik prinsipi əsasında həyata keçirildiyini qeyd etdik. Əyanilik prinsipi və tədris prosesində əyani vasitələrdən istifadə təkcə XXI əsr təhsil sistemində deyil, ondan əvvəlki dövrlərdə də istifadə olunmuşdur. 1800-cü illərin əvvəllərində vizualizasiyanın uşaqların məntiqi hərəkətlərini aktivləşdirmək üçün bir vasitə kimi istifadə edilməsi fikri nəzərdən keçirildi. Bu vasitələrin bir dəstəkləyici rol oynadığı çoxdan qeyd edilmişdir: Bunlar biliyin əsaslandırılmasını asanlaşdıran və tələbələrin öyrənilən materiala marağını stimullaşdıran təsviri vasitə kimi istifadə edilmişdir. Şagirdlərə təqdim olunan əyani vəsaitlər əsasən həyatla əlaqələndirilmiş, onun rolu hərtərəfli öyrənilmişdir [13.,s.617].

M.A.Danilov, M.İ.Maxmudov, E.Q.Minqazov, L.V.Zankov, N.A.Mençinskaya kimi tanınmış tədqiqatçı alimlər əyanilik prinsipinin təlimdə oynadıqları rola klassik baxışı qətiyyənlə qəbul etməmiş, belə bir vəziyyətdə istifadə olunan əyaniliylik tələbələrin idraki və məntiqi cəhətdən fəallaşması üçün də ən effektiv vasitələrdən biri sayılır.

Təlim metodlarını təlim növlərinə görə təsnif edən N.Kazımov bu təsnifatın əsas növlərə görə dörd qrupa ayrıldığını qeyd edir:

İlk yeni tədris metoduna əsaslanan anlama metodları (şərh, mühazirə, kitab işi, müşahidə);

- I yeni tədris üsuluna əsasən qavranılmasına xidmət edən üsullar (şərh, mühazirə, kitab üzərində iş, müşahidə);
- II bilik, bacarıq və xüsusiyyətlərin formalaşmasına xidmət edən üsullar (problemlə vəziyyət, evristik müsahibə, laboratoriya işi, tədqiqatçılıq işləri, təkrarlar, çalışmalar);
- III bilik, bacarıq və vərdişlərin tətbiqinə xidmət edən üsullar (məsələ və misal həlli, texniki və ölçmə vasitələrindən, alətlər və cihazlardan istifadə, əyani vasitələrin hazırlanması, təbii şəraitdə görülən iş, nitq və təfəkkür üzrə iş);
- IV təlimdə bacarıqlara nəzarət üsulları aid edilir.

Əyani vasitələrlə müasir təlim texnologiyasının tədris prosesində tətbiq edilməsi təkcə dərs zamanı baş vermir. Müxtəlif təhsil mərkəzlərində, ali və orta məktəblərdə, peşə məktəblərində bir sıra laboratoriyalar vardır ki, onlar da birbaşa tədris prosesinə, tələbə və şagirdlərin təhsil almasına xidmət edir. Bu laboratoriyalar müxtəlif fənn sahələrini əhatə edir. Orta məktəblərdə daha çox fizika, kimya və biologiya laboratoriyalarına təsadüf edilir. Bu gün müasir təhsil mərkəzlərində olan laboratoriyalar daha effektiv şəkildə qurulub. Laborator məşğələlərin əsas uğuru universitetlərdə mövcud olan məşğələ və seminar formalarından, onların təşkili üçün lazım olan tələblərdən, eləcə də müəyyən təlim ənənələrindən asılıdır. Laborator məşğələlər elə şəkildə təşkil olunmalıdır ki, tələbələrə yaradıcılığa səy və həvəs yaratsın [26., s.250].

1. Tələbə və şagirdlər laborator məşğələlər zamanı daha çox bilik əldə etmək imkanı qazanırlar. Bununla yanaşı əyani vasitələrdən də laborator məşğələlər zamanı istifadə etmək mövzunu daha dərinlən mənimsəməyə yardım göstərir.

2. Müasir təhsil sisteminin yüksək sürətlə inkişaf etməsi müxtəlif təlim metodlarının da inkişafını zəruri amilə çevirir. Bu səbəbdən əyani vəsaitlərin tədris prosesində istifadə olunması da məhz bu zərurətdən doğur. Əgər bir neçə yüzillik bundan əvvəl tədris prosesi primit üsullarla təşkil olunurdusa, bu gün artıq

müasir texnologiyanın köməyi ilə dərs prosesi də müasirləşmiş və daha da təkmilləşərək yeni nəzəri və praktiki biliklərlə zənginləşmişdir.

Təlim sistemində əyani vasitələrin istifadəsi zamanı bir sıra şərtlər və tələblər gözlənilməlidir ki, bunlara da təlim prosesinin əyani vasitələrlə həddindən artıq yüklənməməsi, əyani vasitələrdən istifadə edərkən aydın məqsədin olması, öyrənənlə kənar assosiasiyalar yaratmaq məqsədiylə əyani vasitədə lazımsız heç nəyin olmamasına əmin olmaq, əyani vasitələri tədris prosesində tətbiq olunarkən tələbə və şagirdlərin imkanları nəzərə alınması və. Tədris zamanı əyani vasitələrdən istifadə edərkən bu halların nəzərə alınmaması tədris avasitələrinin anlaşılması və mənimsənilməsində öyrənənlərin müstəqilliyini, fəallığını və fikirlərini sərbəst ifadə etmək bacarıqlarını endirilir, əyani vasitələrin çoxluğu biliklərin formalaşmasına çətinlik törədir, axtarış hadisəsinə əks təsir göstərir. Bu vasitələrdən istifadə məntiqi hərəkətin növlərinin idarəsini şərtləndirən başlıca amilə çevrilməlidir. Aşağı siniflərdə yalnız təsviri dərsliklərdən istifadə edilməli olduğunu düşünmək səhvdir. Uşaqlara şərti təsvirlərdən istifadə edərək mövzunu anlamağı öyrətmək vacibdir [13, s. 60].

Bu gün müasir təlim və tədris prosesində istifadə edilən əyani vasitələr və onlara olan tələbat əvvəlki ənənəvi təhsil sistemindən xeyli dərəcədə fərqlənir. Müasir təhsil sistemi daha çox öyrənənlərə düşünmək, tədqiqat aparmağa, müəyyən nəticəyə gəlmək, informasiya mübadiləsinə girmək və s. imkanı yaradır. Bu səbəbdən də əyani vasitələr müasir təhsil sistemində istifadə edilməsinə daha çox ehtiyac duyulur. Bundan əlavə təlim metodları təsnifatı qeyd edilərkən, təkcə öyrətmə və öyrənmə hərəkətini xarici formalarını və vasitələrini nəzərə almaqla kifayətlənmək olmaz. Nəzərə almaq lazımdır ki, tədris olunan fənnin spesifik xüsusiyyətləri, real məzmunun mənimsədilməsi qanuna uyğunluqları və s. tədrisin olduqca effektiv olması üçün müəyyən tələblər irəli sürür. Bir elm sahəsi öz spesifik xüsusiyyətlərinə görə digərlərindən fərqləndiyi kimi, tədris olunan bir fənn də digərlərindən seçilir.

Hər bir fənnin öz təlim metodları var ki, təlimçi bunlara mütləq şəkildə riayət etməlidir. Əyani vasitələrdən istifadə də yuxarıda qeyd etdiklərimizin sırasındadır.

Bir fənnin əyani vasitələrini digər bir tədris olunacaq fənnin əyani vasitələri qarışdırmaq olmaz. Əgər eyni bir əyani vasitə bir və ya bir neçə fənnin tədrisi zamanı istifadə oluna bilərsə, bu zaman həmin əyani vasitənin fənnlərə uyğunluğu tələbə və şagirdlərə izah olunmalıdır ki, sonradan onların zəhnində qarışıqlıq yaranmasın. Əgər qarışıqlıq yaranarsa, bu zaman tədris prosesində istənilən nəticənin əldə olunması qeyri-mümkün olur.

Bəzən tədris müddətində tələbələr əyani vasitələrlə texniki vasitələri eyniləşdirir, onlar arasındakı fərqləri seçə bilmirlər. Təlimin texniki xüsusiyyətlərini bu vəsaitlərlə bərabərləşdirmək olmaz. Onlar məlumat məzmunu daşıyır. Texniki vasitələrlə şagirdlərə verilən məlumatlar daha hərəkətli və daha əyanidir [33]. İstər texniki, istərsə də əyani vasitələrinin hər birinin tədris prosesində öz üstünlükləri mövcuddur.

Texniki vasitələrə misal olaraq biz sinif otaqlarında, auditoriyalarda quraşdırılmış televizorları, monitorları, proyektorları qeyd edə bilərik. Tədris zamanı mövzuya uyğun hər hansı bir filmin nümayişi əyani vasitə deyil, texniki vasitələrin köməyi ilə dərsin izahı kimi qəbul edilməlidir. Tədris prosesində filmlərdən və ya hər hansı bir video çarxdan istifadə müəllimdən yüksək pedaqoji bacarıq tələb edir. Çünki müəllimin hazırlığı və lazım olan anda filmdən istifadə olunması şagirdlərin təyin olunması hadisənin izahının dəqiqliyinə aydınlıq yaranır. Bununla da, film vasitəsilə şagirdlər təyin olunan təcrübə və nəzəri vərdişlərə, biliklərə də yiyələnirlər. Göründüyü kimi, təlimin texniki vasitələrindən hərəkətliliyi, kütləvililiyi, əsaslılığı, yüksək sayda məlumat daşıya bilməsi digər əyani və məlumat vasitələri ilə uzlaşdırmağa imkan verir. Bu səbəbdən də həmin vasitələr təhsilin bütün sahələrində təlim-tərbiyə işində əvəzedilməzdir.

Yuxarıda əyani vasitələrdən istifadənin əyanilik prinsipi əsasında həyata keçirildiyini qeyd etdik. Əyanilik prinsipi və tədris prosesində əyani vasitələrdən istifadə təkcə XXI əsr təhsil sistemində deyil, ondan əvvəlki dövrlərdə də istifadə olunmuşdur. M.A.Danilov, M.İ.Maxmudov, E.Q.Minqazov, L.V.Zankov, N.A.Mençinskaya kimi tanınmış tədqiqatçı alimlər əyanilik prinsipinin təlimdə oynadıqları rolə klassik baxışı qətiyyənlə qəbul etməmiş, belə bir vəziyyətdə istifadə

olunan əyaniliyi təhsil alan tələbə və şagirdlərin idrakının fəallaşması üçün hərtərəfli effektiv vasitə saymamışlar.

Əyani vasitələrlə müasir təlim texnologiyasının tədris prosesində tətbiq edilməsi təkcə dərs zamanı baş vermir. Müxtəlif təhsil mərkəzlərində, ali və orta məktəblərdə, peşə məktəblərində bir sıra laboratoriyalar vardır ki, onlar da birbaşa tədris prosesinə, tələbə və şagirdlərin təhsil almasına xidmət edir. Bu laboratoriyalar müxtəlif fənn sahələrini əhatə edir. Orta məktəblərdə daha çox fizika, kimya və biologiya laboratoriyalarına təsadüf edilir. Bu gün müasir təhsil mərkəzlərində olan laboratoriyalar daha effektiv şəkildə qurulub.

Tələbə və şagirdlər laborator məşğələlər zamanı daha çox bilik əldə etmək imkanı qazanırlar. Bununla yanaşı əyani vasitələrdən də laborator məşğələlər zamanı istifadə etmək mövzunu daha dərinlən mənimsəməyə yardım göstərir. Laboratoriyalar öz görünüşünə və məzmununa görə texniki estetikanın və gigiyenanın tələblərinə cavab verməli, burada işin mahiyyətini, əsas ideyasını, metodlarını, gözlənilən nəticələri əks etdirən metodik plakatlar, əyani vasitələr olmalı və bütün bunlar diqqəti cəlb etməlidir [26., s.251].

Müasir təhsil sisteminin yüksək sürətlə inkişaf etməsi müxtəlif təlim metodlarının da inkişafını zəruri amilə çevirir. Bu səbəbdən əyani vəsaitlərin tədris prosesində istifadə olunması da məhz bu zərurətdən doğur. Əgər bir neçə yüzillik bundan əvvəl tədris prosesi primit üsullarla təşkil olunurdusa, bu gün artıq müasir texnologiyanın köməyi ilə dərs prosesi də müasirləşmiş və daha da təkmilləşərək yeni nəzəri və praktiki biliklərlə zənginləşmişdir.

3.2 İnformasiya texnologiyalarının təhsil sisteminin inkişafında oynadığı rol

Təlim və tədris prosesində interaktiv lövhələrdən istifadə onun əsas prinsiplərindən biri olan əyanilik prinsipini yaradır. Rəqəmsal lövhəyə xüsusi hazırlanmış qələm və ya barmaqla toxunaraq kompüterdə mümkün olan bütün işləri aktiv şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz. Ağıllı bir ekran və ona qoşulmuş ağıllı

bir görüntü olan bir mikroskop, video şəkilləri olan bir cihaz və s. bundan əlavə cihazlardan görüntüləri proyektor vasitəsilə qəbul edə bilər. Bütün bunlar məktəblərdə rəqəmsal laboratoriyaların təşkilində böyük əhəmiyyət daşıyır. Şagirdlər istənilən kimyəvi reaksiya əməliyyatını, dərs zamanı istifadə olunan cihazların, ekrandakı bəzi texniki vasitələrin işini izləyə bilərlər. Bu isə tələbələrin nəzəri-metodoloji biliklərini, təcrübə bilik və bacarıqlarını inteqrasiya etməklə tədris prosesini daha da yaxşılaşdırır. Təhsil alanlarda yaradıcılıq bacarığını, düşünmə, məntiqi fikir yürütmə, tədris edilən materialın daha dərinləndirilməsini daha da artırır.

İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının imkanlarından təhsil və tədris prosesində istifadə edən müəllimlər onu da vurğulayırlar ki, interaktiv rejimdə tədris olunan dərslərdə tələbələrin mərkəzi fiqur rolunu oynaması əsas şərtədir. Müəllim, tələbənin istiqamətləndiricisi, onun bilik və bacarığını qiymətləndirən, təhsil alanı fəallığa, müstəqil düşünməyə, təşəbbüskar olmağa həvəsləndirir. Yuxarıda yazdıqlarımızdan başqa, müəllimlər informasiya kommunikasiya texnologiyalarının köməyi ilə bir dərs prosesində müəyyən hazırlığa malik tələbələri düzgün istiqamətləndirməklə onlara uyğun tapşırıqlar hazırlayır və tədris prosesinin keyfiyyəti daha da artır. Distant şəkildə və yaxud kompüterlə təhsil alan tələbə tədris materialını da özü müəyyənləşdirə bilər. Bu yolla təhsil alan tələbələr tədris müddətində də fəal şəkildə iştirak edirlər.

Praktika müddətində toplanmış təcrübələr nəticəsində əvvəlcədən hazırlanmış bu tipli materiallar digər müəllimlər üçün faydalı hesab olunur. Qeyd edək ki, Təhsil Nazirliyinin həyata keçirdiyi "Elektron təhsil" respublika müsabiqəsi istedadlı müəllimlərin hazırladığı layihələrin, dərsliklərin, İnternet resurslarının çox maraqlı və dəyərli olduğunu bir daha sübut etdi. <http://musabiqe.edu.az/> saytında yerləşdirilən bu layihələrin bir çoxunda tədrisdə əlavə elektron dərslik kimi istifadə edilə bilər.

Təhsil sisteminin informasiyalaşdırılmasında əsas vəzifələrdən biri ölkədə cəmiyyətin maraqlarına xidmət edən və təhsil prosesinin müxtəlif aspektləri barədə məlumatları özündə cəmləşdirən vahid təhsil şəbəkəsinin yaradılmasıdır.

Təhsil müəssisələri arasında operativ məlumat mübadiləsinin təmin edilməsi olduqca vacibdir. Bir çox hallarda, xüsusən universitetlərdə və liseylərdə tələbələr, müəllimlərdən daha yaxşı kompüter istifadə etməyi bilir, bu da sinifdə əylənməyə imkan yaradır. Bu da dərsin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir. "Belə bir problem artıq MDB məktəblərində ortaya çıxmaqdadır. Bəzi məktəblərdə, interaktiv siniflərdə şagirdlərin dərslərlə deyil, mətn yazmaq, söhbət etmək və ya oyun oynamaqla məşğul olması aşkar edilmişdir. Kompüter savadı az olan müəllimlər bnlardan xəbərdar deyillər. Buna görə müəllimlərin Microsoft Windows XP əməliyyat sistemi, MS Office paketi, təsviri və qrafik dizayn proqramları ilə tanış olmaları, interaktiv lövhədə işləməsi və İnternetdən necə səmərəli istifadə etməsinin vaxtı gəldi.

Kompüterin bütün incəliklərini tam bilmək üçün müəllimlər dərş xaricində əlavə vaxt və çox enerji sərf etməlidirlər. Buna görə də işlərini hər hansı bir şəkildə stimullaşdıran bir sistemin olması məqsədəuyğun olardı.

Müasir dövrdə informasiya cəmiyyətinə gedən yol bəşəriyyətin gələcəyinə gedən yol olaraq görülür. Digər sahələrdə olduğu kimi bu sahədə də bölgəyə rəhbərlik edən ölkəmiz bu istiqamətdə uğurla irəliləyir. Elm adamlarının təyinatına görə, informasiya cəmiyyətinin tam formalaşması mərhələsində insan əməyinin əsas xüsusiyyəti məlumat olacaq, əmək alətləri isə onun texnologiya sahəsi olacaqdır. Buna görə də bu gün ölkəmizdə təhsilin bütün səviyyələrində məlumatların tətbiqi və istifadəsi, onun birgə tədrisi, uşaqların pulsuz məlumat toplamaq, öyrənmə və ötürmə qabiliyyətinin formalaşması uşaqlarımızın dəyərli üzvə çevrilməsində əsas rol oynaya bilər.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi 2010-cu ilin ölkədə "Təhsildə İKT ili" elan olunmasından istifadə edərək tədrisdə elektron resursların yaradılması barədə bir çox yeni layihələr və tədbirlər həyata keçirməyə müvəffəq olmuşdur. Bu layihələrin reallaşması təhsil sisteminin yeni qaydalara uyğunlaşması prosesini daha da sürətləndirmişdir. Demək olar ki, respublika ərazisində təhsilin bütün pillələri üçün informasiya kommunikasiya texnologiyası üzrə proqramlar işlənilib hazırlanmış və təsdiq edilmişdir. Hazırda təhsil portalında da informasiya

resurslarının formalaşması prosesi davam edir. Təhsil və tədris prosesinin idarə olunması üçün məlumat bazasının yaradılması, məlumat texnologiyalarının orta və ali təhsil məktəblərində ixtisaslı pedaqoji heyətinin hazırlanması üzrə əsas işlərə start verilmişdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, bu texnologiyalardan istifadə edərək yaradılan müasir təhsil modeli məktəbin pedaqoji heyəti qarşısında yeni tələb və vəzifələr qoyur. Müəllimlərin təkcə əsas biliklər, seçdikləri pedaqogika və psixologiya sahəsində deyil, həm də informasiya sahəsində yenidən hazırlanması yüksək səviyyədə formalaşmışdır. Yeni nəslin müəllimləri üçün şagirdlərin təməl xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq həqiqi mənada tədris etdikləri mövzunun quruluşu və məqsədinə uyğun inkişaf etdirməyə imkan verən üsulları seçib tətbiq etmələri çox vacibdir.

Geniş imkanları ilə, informasiya texnologiyaları vasitələri təhsil prosesini çox asanlaşdırır. Elektron sənədlərin "müəllim-tələbə-dərslik" tədris modelinə əlavə edilməsi, tədris tədbirinin təməl proqrama uyğun təşkili, tələbənin dərsə marağını və istəyini inkişaf etdirmək üçün əsas verir. Ağıllı lövhə, həmçinin elektron avadanlıqlara qoşulmuş mikroskop, skaner, rəqəmsal kamera, video kamera və s. cihazlardan alınan görüntülər təhsil müəssisələrində rəqəmsal laboratoriyaların təşkilində əsas rol oynayan proyektor vasitəsilə də alınır.

Şagirdlər kimyəvi təsirlərin, fiziki, bioloji, coğrafi hadisələrin və video təsvirlərin, fərqli cihazların, cihazların, texniki vasitələrin işləmə xüsusiyyətlərinin izahını möcüzəli bir ekranda görə bilirlər. Bu, bilik, praktiki bacarıq və təcrübələri nəzəri bir şəkildə bağlamaqla, şagirdlərin yaradıcı şəkildə uyğunlaşma, düşünmək, hərəkət etmə və tədris vəsaitlərini dərinlən anlamaq bacarıqlarını daha da inkişaf etdirməklə tədrisi daha da canlandırır. Bu lövhənin bir üstün cəhətini də qeyd etmək lazımdır ki, üzərində göstərilən bütün əməliyyatlar, dərslərin gedişatı, hazırlanmış şablonlar, nümunələr elektron cihazların daimi yaddaşında saxlanıla bilər və dəfələrlə istifadə olunur.

Bu xüsusiyyətlər fərqli səbəblərə görə dərsləri qaçıran və ya təhsildən geri qalanlar üçün xüsusilə vacibdir. Yəni tələbə daha sonra dərsə gələ bilmədiyini

rəqəmsal formatla tanış ola bilər və ya təhsili qaçıranlar tam olaraq başa düşənə qədər kompüterdəki materialları təkrar-təkrar izləyə bilərlər.

Tədrisdə informasiya texnologiyalarının imkanlarından uğurla istifadə edən müəllimlər şagirdlərin ardıcıl şəkildə tədris olunan dərslərin mərkəzində olduqlarını qeyd etdilər.

Mütəxəssis əsasən tələbə məsləhətçisi rolunda işləyir, əsas üslubda onun ixtiraçılığı və bacarığını yüksək qiymətləndirir, onu fəal və müstəqil olmağa təşviq edir. Elektron öyrənmə zamanı bütün uşaqlar lövhəyə aparılır və müəllimin bütün göstərişlərinə əməl etməyə böyük maraq göstərirlər. Bu fəaliyyətdə yerinə yetirilən dərslər bütün uşaqların, həmçinin zəif, utancaq, hər hansısa bir fiziki yaxud psixi formada qüsuru olan tələbələrin dərslər hadisəsinə fəal qoşulmasına zəmin yaradır.

NƏTİCƏ

Bütün təhsil pillələri üçün Azərbaycanda bütün informasiya kommunikasiya texnologiyaları üzrə hazırlanan proqramlar təsdiq edilmişdir. Artıq distant təhsillə bağlı da bir sıra addımlar atılmışdır.

Ölkədə təhsil hesabatının məlumat mənbələri yaradılmaqdadır. Təəssüflər olsun iqtisadi cəhətdən sürətlə kəşaf edən Azərbaycanda təhsil sistemində müasir informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, eləcə də bu sahədə olan ixtisaslı kadr hazırlığı istənilən səviyyədə deyildir. Son dövrlərdə ölkə rəhbərliyi tərəfindən ali və ümumtəhsil məktəblərinin böyük bir qismi kompüter avadanlığı ilə təchiz olunsada informasiya və kommunikasiya texnologiyaları hələ də müasir tələblərə tam şəkildə cavab vermir.

Müasir təhsil texnologiyalarının geniş şəkildə tətbiq edilməsi birinci cərgədə təhsil müəssisələrinin rəqəmsal avadanlığı ilə təminatının köklü formada mükəmməlləşdirilməsini nəzərdə tutur. Ucqar rayon və kənd məktəblərində yuxarıda qeyd etdiyimiz problem özünü daha yüksək formada göstərir. Lakin informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından geniş və sistemli şəkildə istifadə gələcəkdə bu problemlərin də aradan qaldırılmasına imkan verəcəkdir. Əksər hallarda rayon səviyyəsində texniki nəzarət və dəstək sisteminin qurulması və ya günümüzün tələbləri səviyyəsində olmaması, artıq quraşdırılmış rəqəmsal avadanlıqlardan və təhsil mənbələrindən tam istifadə etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Bununla birlikdə, bu gün ölkənin təhsil sisteminin bütün səviyyələrində rəqəmsal avadanlıqlara çıxışın inkişaf etdirilməsinin vacibliyi ilə yanaşı, texniki nəzarət və dəstək sistemlərinin inkişafı da daxil olmaqla, informasiya texnologiyaları avadanlıqlarından daha uyğun istifadənin əsas forması hiss olunur.

Azərbaycanda təhsil sistemində aparılan islahatlardan biri də məlumat və əlaqə texnologiyalarının tətbiqi edilməsi ilə təhsilin idarə olunması məsələsidir. Bu baxımdan təhsildə informasiya texnologiyalarının tətbiqində yerli özünüidarəetmə və dövlət təşkilatlarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ bazanın inkişafı, təhsildə səmərəli idarəetmə vəziyyətini səciyyələndirən rəqəmsal

verilənlər bazası sisteminin inkişafı və konsolidasiyası xüsusi tələb edir. diqqət. Eyni zamanda, aktual məsələlərdən biri də informasiya texnologiyaları sahəsində bilik və bacarıqlara malik pedaqoji və ixtisaslı kadrların hazırlanması və cəlb olunmasıdır.

Öz formasında təhsil insan cəmiyyətinin yaranması ilə şərtlənsə də, pedaqogika bir elm kimi çoxdan inkişaf etməkdə olan nəslin yığılması və əmələ gəlməsi ilə həyat üçün daha məqsədyönlü və planlı şəkildə hazırlanmasını təmin etmək üçün təlim və təhsil müəssisələrinin yaradılması ilə əlaqələndirilmişdir. Əvvəlcə fəlsəfənin bir hissəsi kimi formalaşan pedaqogika sonradan ondan ayrıldı, sərhədləri daha da inkişaf etdirildi və mürəkkəb və dinamik bir sistem halına gəldi.

Tədris prosesi qəbul edilmiş müəyyən qayda və qanunlar əsasında hazırlanır və tətbiq edilir. Lakin tədrisin təşkilində əsas rolu təlimçi, yəni müəllim oynayır. O müəyyən meyarları əsas götürərək tədris prosesini həyata keçirir. Bu meyarlar isə tələbə və şagirdlərin səviyyəsi, onların dərəcə davamiyyəti, hazırlığı, dünyagörüşü və s. Əvvəldə də vurğuladığımız kimi psixoloji amillər də mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Bütün bunlar tədrisin yüksək keyfiyyətlə həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Fəal dərs zamanı istifadə edilən tədris vasitələri müasir tələblərə cavab verməlidir. Belə olan halda yüksək ixtisaslı kadrların da sayı artar, cəmiyyətdə savadsızlığın səviyyəsi də xeyli dərəcədə aşağı düşər. Həmin gün elm və texnika yuxarı sürətlə inkişaf edir. Bu inkişafı əsas götürüb əyani vasitələri ancaq bu uyğunluqlara uyğun formada tədris hadisəsinə tətbiq etmək lazımdır. Bu formada olan təqdirdə tədrisin dərəcəsini də artıracaq. İstifadə vasitələri yalnız tələbə və şagirdlərin bilik və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə xidmət etmir. O həm də öyrənənlərin dünya görüşünün inkişafına da zəmin yaradır.

Tədqiqat zamanı fəal dərs sistemi ilə bağlı bir sıra məqamlara aydınlıq gətirməyə çalışdıq. Tədqiqatımızın mövzusu olan fəal dərs zamanı istifadə olunan tədris vasitələrinin nələrə ibarət olmasına və nəyə xidmət etdiyinə müəyyən qədər aydınlıq gətirməyə çalışdıq. Nəticədə məlum oldu ki, bu gün fəal dərs sisteminin təşkilində istifadə olunan tədris vasitələri təhsilin keyfiyyətinin

artırılması üçün vacib amildir. Bu səbəbdən hər bir müəllim-pedaqoq fəal dərs sisteminin düzgün təşkilinə və tədris vasitələrindən tədris olunan mövzu və ya bəhsə uyğun şəkildə tətbiq edilməsinə nəzarət etməli öz fəaliyyətini planlı şəkildə həyata keçirməlidir.

Təhsil sistemində informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsini zamanın da tələbi adlandırmaq olar. Elm və texnikanın inkişafı təhsil sahəsində də özünü göstərməkdədir. Hələ bir neçə əsr bundan qabaq kitabın icad edilməsi ilə təhsil sistemində hansı yeniliklər baş vermişdirsə, bu gün kompüterlərin, ümumdünya internet şəbəkəsinin genişlənməsi də məhz o cür təsir göstərməkdədir. İnformasiya texnologiyalarının təhsil sistemində tətbiq edilməsi həm vaxt, həm də məsafə baxımından yaranan əngəlləri də aradan qaldırmaq iqtidarındadır. Hazırda istənilən bir ölkədə yaşamaqla başqa bir universitetin məzunu olmaq belə mümkündür.

Distant təhsil bizə bu imkanı yaradır. Artıq informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə dünyanın istənilən kitabxanasına onlayn üzv olmaq, lazım olan kitabları, jurnalları qazanmaq olar. Bütün xalqlar dünya mədəniyyətinin inkişafına öz töhfələrini veriblər. Bu mənada inkişaf etməkdə olan nəslin təlim və tərbiyəsi ilə əlaqəli fikir, nəzəriyyə və təcrübələrin inkişafına təsir edən pedaqoji fikirləri bu və ya digər şəkildə insanların rəsmi xidmətlərinin nəticəsi hesab etmək olmaz. Elm və sənət, haradan gəlmələrindən asılı olmayaraq, bütün insanlara aiddir. Bu səbəbdən də qeyd etmək lazımdır ki, dünya pedaqoji təfəkkürünün dəyərli nümunələri fərqli formada seçilmiş xalq və millət üçün deyil, cəmiyyət mədəniyyətinə xasdır. Bu səbəbdən tarixi və pedaqoji irs dünya xalqları tərəfindən eyni dərəcədə öyrənilməli və tədqiq edilməlidir.

Bu, gənc nəslin pedaqoji elminə istehsalın sosial münasibətlərinə daxil olmaq və inkişaf etdirmək üçün daha effektiv hazırlanmasına ehtiyacı ilə bağlıdır.

Fəlsəfənin bir parçası olaraq meydana gələn, tədrisən ondan uzaqlaşan pedaqogika xüsusi bir tədqiqat sahəsi olan fərdi bir elm olaraq inkişaf etməyə başladı, sərhədlərini inkişaf etdirdi və mobil sistem halına gəldi.

Müasir dövrdə ölkəmiz bütün sahələrdə mütəxəssislərin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə işləmək və onlardan lazımı səviyyədə istifadə etmək bacarığına böyük diqqət yetirir. Hər kəs İKT təhsili olmayan bir insanın bu gün dövlət və ya özəl sektorda perspektivli bir iş tapmasının asan olmadığını qəbul edir. İnformasiya və rabitə texnologiyalarını mənimsəməyin ən yaxşı yolu orta məktəbə başlamaqdır. İbtidai məktəbdən informasiya texnologiyasına əsaslanan təhsil yaratmaq, müntəzəm dərslərlə yanaşı şagirdlərə əsas kompüter bacarıqlarını öyrətmək və şagirdləri kompüter və İnternet ilə işləməyə psixoloji hazırlamaq şagirdlərin savadlı və bacarıqlı mütəxəssis kimi yetişməsində çox vacib rol oynaya bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumilikdə İKT əsaslı təhsilin inkişafı informasiya cəmiyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

Artıq bir neçə ildir ki, təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması və müasir standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində hədəflər müəyyənləşdirilib və artıq planlaşdırılan tədbirlərin çoxu həyata keçirilib. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi 2010-cu ili ölkəmizdə “Təhsildə İnformasiya Texnologiyaları İli” elan etdi. Təqdirə layiq haldır ki, bu işlərdə fərqli təşkilatlarda yaxından iştirak edirlər.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının təhsildə geniş şəkildə tətbiq edilməsi bir çox səbəbdən vacib və zəruri hesab edilir. İlk növbədə onu qeyd etmək ki, müasir təhsilin əsas tələblərindən biri tədris prosesinin müasir texniki vasitələr, kommunikasiya vasitələri ilə tədrisidir. Bu baxımdan təhsilin müasir standartlara cavab verməsi üçün informasiya texnologiyaları ciddi və hərtərəfli şəkildə tətbiq edilməli, bu sahənin mütəxəssisləri pedaqoji prosesə cəlb olunmalıdırlar. Azərbaycan təhsil sistemində bu istiqamətdə son bir neçə ildə ciddi addımlar atıldığı üçün yaxın gələcəkdə bunun uğurlu nəticəsinin şahidi olacağıq. Lakin mövzu üzrə tədqiqat apardığımız zaman belə bir qənaətə gəldik ki, təhsildə uğur qazanmağın yolu yalnız müasir texniki vasitələrin, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tədris və təlim prosesinə cəlb olunması ilə yekunlaşmır. Bu proses daimi xarakter daşmalı, sistemli şəkildə həyata keçirilməlidir.

Mütəxəssislərin bu işə cəlb olunması da qarşıya qoyulan əsas şərtlərdən biri olmalıdır. Müxtəlif sahələr üzrə ixtisaslı kadr hazırlandığı kimi bu sahədə də gələcək üçün müəyyənləşdirilən planları həyata keçirə biləcək peşəkar kadrlar hazırlanmalı və ümumi işə cəlb olunmalıdırlar. Müasir texniki vasitələrin xarici ölkələrdə istehsal olunduğunu nəzərə alsaq, gələcək kadrların da həmin ölkələrdə təcrübə keçməsi yalnız işin xeyrinə olan amil hesab edilməlidir. Bu sahədə dövlət və hökumət orqanları tərəfindən layihələr hazırlanmalı və adıyyatı orqanlar bu layihələri həyata keçirməlidirlər. Belə olan təqdirdə təhsil müasir standartlar səviyyəsinə yüksələcək və daha da inkişaf edəcək. Bu görülmə işlərin məntiqi yekunu kimi qiymətləndirsək, o zaman qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan təhsil sistemində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi düzgün şəkildə aparılır və uğurlu nəticə özünü çox göstərməyəcək

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Ağayev Ə.Ə. Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri. Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun əsərləri. Bakı-2006, №1, səh.29-44.
2. Ali məktəb pedaqogikası (Mühazirə mətnləri), Bakı-2010, 131 səh.
3. Azərbaycan Respublikası Təhsil İslahatları Proqramı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 168 nömrəli sərəncamı, 15 iyun 1999-cu il
4. Balayeva G.E. İbtidai təhsilin məzmununun nəzəri-pedaqoji problemləri, Bakı: “Elm və təhsil”, 2012, 152 səh.
5. Bədəlova Ə.S. Azərbaycan xalq pedaqogikası. Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, 2009.
6. Bədəlova Ə.S. Təlim- tərbiyə. Bakı: 2005, 291 səh.
7. Əhmədov A.S. 2009-2010-cu tədris ilində I siniflərdə dərs deyəcək müəllimlər üçün yeni təlim kurslarının tətbiqi üzrə təlim kursunun materialları. Kurikuluk. № 2, 2009, səh.35-54.
8. Əliyev İ.İ. Ümumtəhsil məktəblərində etnopedaqoji materiallardan istifadənin nəzəri və əməli məsələləri. Bakı: Nurlan- 2004.
9. Əliyev P.B. Təhsil müəssisələrində tərbiyə işinin təşkili. Bakı: Təhsil-2006.
10. Əmirov M. Tam orta məktəbdə tarixin interaktiv təlimi metaodikası. Bakı-2011. 707 səh.
11. Əliyeva Z. Pedaqogika (Mədəniyyət və İncəsənət təmayüllü ali məktəblərin bakalavr pilləsində təhsil alan tələbələr üçün dərslik). Bakı-2004, 92 səh.
12. Həsənov M.M., Bəhmənova C. İbtidai siniflərdə fəal və interaktiv metodlardan istifadənin nəzəri-praktik məsələləri. (Metodik vəsait). Bakı: ADPU, 2009.
13. Xəlilov V.C. Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı: “Nərgiz” nəşriyyatı-2011.
14. İbrahimov F.İ., Hüseynzadə R.L. Pedaqogika (dərslik). I cild. Bakı-2012, 706 səh.
15. İbrahimov F.İ., Hüseynzadə R.L. Pedaqogika (dərslik). II cild. Bakı-2013.

- 16.İnklüziv sinifdə təlimin təşkili. Oxu materialı.
- 17.Kazımov N. Məktəb pedaqogikası (dərslük). Bakı-2011.
- 18.Qaralov Z.İ. Tərbiyə. III cild. Bakı-2003.
- 19.Qaralov Z.İ. Azərbaycanda təhsil iş planının əsasları. Bakı: “Azərbaycan müəllimi”, 21-23 fevral, 2001-ci il.
- 20.Məmmədova M.S. Tarixin tədrisinin aktual problemləri. (Bakalavr hazırlığı üçün dərs vəsaiti), Bakı-2015, 112 səh.
- 21.Məmmədzadə R.H. Təhsilin idarə edilməsinin bəzi problemləri. Bakı: “Müəllim”-2008
- 22.Müəllim hazırlığının və orta təhsilin perspektivləri (Qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında). Bakı: Adiloğlu, 2005.
- 23.Nəzərov A. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı-2012, 103 səh.
- 24.Pedagogika (Təlim, təhsil, tərbiyə). Bakı-2006, 556 səh.
- 25.Rüstəmov F., Dadaşova T. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı: Nurlan-2007, 568 səh.
- 26.Tədris prosesində təlim metodlarının tətbiqinə dair metodik tövsiyələr. 2 dekabr 2015-ci il tarixli əmrə əlavə.
- 27.“Təhsil haqqında qanun” Azərbaycan Respublikası Qanunu, Bakı-2009.
- 28.Topçiyeva Ş.Ə. və b. Həyati bacarıqlara əsaslanan təhsil. V-XI siniflər. Bakı: Mütərcim, 2006.

İnternet resursları

- 29.Elektron resurs – examathome.com
- 30.azkurs.org
- 31.<https://kayzen.az/blog/pedaqoq/1540/t%C9%99lim-metodlar%C4%B1n%C4%B1n-s%C9%99ciyy%C9%99si-v%C9%99-%C9%99laq%C9%99li-t%C9%99tbiqi.html>

32. <https://mektebgushesi.az/2016/10/06/yeni-t%C9%99lim-metod-v%C9%99-texnologiyalarin-v%C9%99-ikt-d%C9%99n-istifad%C9%99-t%C9%99lim-t%C9%99rbiy%C9%99-keyfiyy%C9%99tini-axtaran-vasit%C9%99-kimi/>
33. <https://wol.jw.org/az/wol/d/r81/lp-ajr/1102001118>
34. <https://www.unicef.org/disabilities/files/Assistive-Tech-Web.pdf>
35. <https://www.celt.az/informasiya-texnologiyalarinin-t%C9%99hsild%C9%99-rolu/>
36. <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2010/iyun/125514.htm>
37. <http://ikisahil.com/post/distant-tehsil-nedirve-hansi-xususiyetleri-var>
38. <http://anl.az/down/meqale/rabitadunyasi/2010/dekabr/150294.htm>